

Paşa QƏLBİNUR

QARA SU

(Roman. Jurnal variantı)

“Allahdan qorxun. Həqiqətən, Allahın əzabı şiddətlidir!
Allah zalimləri daha yaxşı tanıyandır!”

Quran, "Əl-Maidə" surəsi, 2-ci, 58-ci ayə.

“Ey insan, doğrudan sən elə düşünürsən ki, Allahın məhkəməsindən qaça bilərsən?”

Bibliya, Müqəddəs Apostol Pavelin Romalılara müraciəti, fəsil 2, 3, səhifə 189.

“Ey insan oğlu, onu bil ki, pislikləri yerin üstündə edirsən, amma əməllərinin cavabını yerin bətnində verəcəksən!”

Tövrat, 5-ci surə, 7-ci ayə.

I FƏSİL

Aydın

"Üçüncü minilliyin başlanğıcında İlahi ruh xoşbəxt qəlbə əbədi olaraq SÖZÜ görmək imkanı verəcək. " Bu fikir ürəyindən keçəndə təyyarə artıq havada qəddini düzəltmişdi. Bakı - Frankfurt-Mayn - Çikaqo reysiylə gedəcəkləri məmləkətdə onun bir böyrəyini və qara ciyərinin bir hissəsini yanındakı Bəy Qasıma köçürəcəkdilər. (Bəy təyini çox adamın adından sonra gəlsə də Qasımda bu məsələ əksinə idi və bunun da bir uzun tarixi var idi...)

Aydına ömrü boyu qorxu hissi yad olmuşdu, hər halda, ona elə gəlmişdi ki, heç nədən qorxmur. Ancaq indi havada, itirdiyi Xocalı, uşaqlıq illərinin kecdiyi ev, türmədəki oğlu Orxan və onu qurtarmaq üçün verəcəyi altı yüz min dollar, anasının, arvadının gözləri yadına düşəndə, nəsə, ona ömrü boyu yad olan bir hiss kecdi qəlbənin dərinliklərindən... İliq gicitikan suyunda çimirdi, gözləri key-key uzaqlara baxsa da, yarı huşdaydı, keyimişdi. Qəribəydi, elə bil yad planetdən gələn gözəgörünməyən varlıqlar onun namusuna toxunub, özlərinə məxsus olan bir forma və məzmununda təhqir edib getmişdilər. O, nə yatmışdı, nə ayıq idi. Nəhəng, sonsuz qatı dumanlığın arxasında get-gedə közərən, parlaqlanan, pardaxlanan, bir az da qürubu xatırladan SÖZÜ görürdü. Görürdü ki, uşaqlıq illəridir, altı-yeddi yaşında tay-tuşlarıyla çayda cimirlər, qumda güləşirlər, o, hamının kürəyini bir-bir yerə vurur... Kimsə deyir ki, uşaqlar, gəlin görək kim ən uzağa işəyər... O, yenə birinci oldu...

O vaxtdan qırx bir il keçmişdi. Ömründə ilk dəfə çoxdan unutduğu o günlərdəki o qəribə yarışın qələbə anlarında, görüntülərində idi. Beynindən keçən də o idi ki, böyrəyinin birini satandan sonra o cür yarışda həmişə axırıncı olacaq... Ürəyində özünün özünə gülməyi tutdu. Və bu gözəgörünməyən gülüş onu 90-cı ilin 20 yanvar gecəsinə apardı. (Bir gün əvvəl onun ad günüydü - otuz yaş tamam olmuşdu.) Qoşunlar şəhərə girəndə Aydın dostlarıyla Salyan kazarması tərəfdəydi. (Ayağında təzə bahalı italyan ayaqqabısı varıydı.) Gülləbaran başlayanda yaxınlıqdakı BTR-dən açılan atəşdən yanındakı arxitektör dostu İrşad başından yaralandı. Güllə

sağ gicgahından dəyib, başın o biri tərəfindən çıxmışdı. Aydın onu qucaqladı. Əlləri, əyni qan idi. (O vaxtdan on altı il keçsə də, təyyarədə kəmərlə bağlandığı oturacaqdan qeyri-ixtiyari sıçramaq istədi...) O gecədəki ölüm-itimdən keçib səhərə yaxın evlərinə çatdı. Evdə gördü ki, ayağında ayaqqabısının bir tayı qalıb. Səhəri gün gecə olduqları yerə gəldi. Yol boyu gördüklərindən nəfəsi tənkiydi, havada qurğuşun ağırlığı vardı. Asfaltda gecədəki dəhşətlərin izləri - qan ləkələri, gölməcələr, yolun ortasında kəsik qolun yanında ağlaşan qadınlar, kişilər... Birdən gözlərinə gecə itirdiyi ayaqqabısının tayı sataşdı - içərisində bir cüt qərənfil və yanında iki qadın, bir cavan oğlan... Qadınlar ayaqqabı tayına baxıb ağı deyib ağlayırdılar, oğlanın gözləri dolmuşdu. Tanımadığı bu qadınlardan biri: balam vay, vay, - deyib üzüqoylu ayaqqabı tayının üstünə düşdü. Bu qan-qadının içində necə də qəribəydi Aydın, sözlə deyiləsi deyildi. Ürəyindən ayaqqabısının tayını götürmək keçirdi. Ömründə belə gözəl və bahalı ayaqqabı geyməmişdi. Ancaq bu iki addımlıq məsafə dünyanın ən keçilməz keçidiydi sanki. Onu nəinki Aydın, heç kim, heç kim keçə bilməzdi...

Düz on altı il sonra da həmin qərib ovqatdaydı, həmin tanış havadaydı - şirinlə acının ürəkbulandıran qarışığında, ağlamalıyla gülməlinin heç birinnən olmayan havasında...

Uzaqlarda, çox-çox uzaqlarda qalan, illərlə yada düşməyən bu xatirələr hardan gəlib ürəyimi döyəcləyir indi, - deyə Aydın öz-özünə deyindi.

Ali məktəb illərində Politexnik Institutunun axşam bölməsində, ikinci kursda oxuyanda Sovetskidəki kirə həyət evinin qapıbir qonşusu Kubra yadına düşdü. Bu dul qadın, kənddən iki il əvvəl şəhərə gəlmiş Aydından düz 23 yaş böyük idi. Aydın kirayədə kiçik qardaşı Faiqlə qalırdı. Neçə vaxtıydı ki, axşamın qaranlığında dərstdən evə dönəndə, sağa-sola boylanıb, Kubranın evinə girərdi Aydın. Axşam 10-dan sonra qapının çəftəsi açıq olardı. Gecə saat 12-yə qalmış həyətlərindəki bu qapıdan gizlicə çıxıb öz qapılarını döyərdi Aydın. Bir neçə dəfə Kubra ona gecəni qalmağı təkid eləsə də, o, fizika təmayüllü orta məktəbdə oxuyan kiçik qardaşından narahat olduğu üçün bu yalvarışlardan qəti imtina eləmişdi. Bu gizli görüşlərin hər gün qəribə sonluğu olurdu. Aydın qapıdan çıxanda Kubra ona bir iri plitka şokolad verirdi. Və bu görüşlərin ən gözlənilməz, cansıxıcı, belə deyək ki, təhqiramiz dəqiqələri, saatları bundan sonra başlayırdı. Sovet dövrünün özünəməxsus ənənələrindən biri, ildə bir dəfə bütün müəssisələrdə "qanvermə" kampaniyalarının keçirilməsi idi. Aydın iki dəfə "kənüllü" qan vermişdi. Hər dəfə qolundan sargı açıldıqdan sonra, yataqdan duranda ona bir plitka şokolad vermişdilər. Nədənsə hər dəfə Kubranın Aydınə verdiyi iri plitka şokolad ona qanvermə mərasimini xatırladırdı. Və qəribə də olsa, iki ildə kənddən şəhərə gəlmiş on doqquz yaşlı gəncə bu şokolad məsələsi təhqiramiz gəlirdi. Aydınə elə gəlirdi ki, bu dəfə də "kənüllü" qan və ya "can" verdiyi üçün ona bir plitka şokolad verirlər. Elə bil ki, onu adi dillə desək, zorlayırlar, sonra da, eldə deyildiyi kimi, hərif yerinə qoyub şokoladla könlünü alırlar. Hər dəfə o, öz dünyasında təhqir olunurdu və bu təhqirlər yığılıb dözülməz olanda bir neçə aydan sonra Aydınə o kirə evindən gizlicə köçüb getdilər. Kubra bir gün səhər gördü ki, qonşunun kirayənişinləri yoxdular...

Bu şokolad məsələsi heç özü də bilmədi Aydının yadına haradan düşdü. Nəsə bədənində və başında əzginlik hiss elədi. Deyəsən, azca mürğüləmişdi. Gözlərini açanda ona yaxınlaşan stüardessanı Kubraya bənzətdi, ona elə gəldi ki, xəstəxanadadı: böyrəyinin birini, qaraciyərini götürüblər, Kubra da ona şokolad plitkası uzadır... Bir az da gözlərini açdı. Artıq stüardessa onun bərabərində idi. O, Kubra deyildi, gənc, gözəl qız idi. Sağa döndü, Bəy Qasım yanındaydı...

II FƏSİL

Bəy Qasım

Embrionun inkişafında dördüncü aydan sonra, üzde burun dəlikləri gözlərin yerində, gözlər balıqlardakı kimi az qala qulaqların yerində olur. (Qəribə mənşədir: burun dəlikləri gözlərdən "baxır", qulaqlardan gözlər görünür...) Sonrakı aylarda yavaş-yavaş gözlər gəlir öz yerinə, ona görə də burun ehmallica sürüşür aşağıya. Adətən embrionun inkişafı belə gedir. Bəy Qasımda elə bil bu gediş o, ana bətnində olanda, dördüncü, beşinci aylardan ləngiyib dayanmışdı. Gözlər bir-

birindən çox, lap çox aralı düşmüşdülər. Eynək taxsaydı, bəbəklər arası məsafə 100 millimetrdən çox olardı.

Deyilənə görə, anası Qasıma hamilə olanda, atası kənddə hamının tanıdığı Qəhbə Kimyaya kəbin çörəyi veribmiş... Və bu olay da neçə illərdi kənd camaatının dilindən düşmürdü... Bəlkə də Qasımın gözləri (ana bətnində dörd aylıq olanda) anasının keçirdiyi həyəcanlardan qulaqlarından göz yuvalarına gələn yolda ləngimişdi. (Uşaq vaxtı tay-tuşları ona Qurbağa Qasım deyərtilər, böyüklər Kələ Qurbanın oğlu Qasım...)

Ömründə heç zaman duymadığı, tanış olmadığı əhvaldaydı Aydın. Yanındakı Bəy Qasıma baxanda, yadına yırtıcı balıq düşdü - balaca balıqları yeyən, dombalan sulu gözləri bir-birindən çox aralı balıq...

Yadına başqalarından fərqli bir adəti də düşdü Aydın. Uzun illərdi o, ictimai yerlərdəki tualetlərdə üstündə əlil arabası şəkli olan otağa girərdi. (Ora o birilərindən həmişə az istifadə olunduğundan daha təmiz və çox vaxt da boş olurdu. Və bir də Aydını özünə də aydın olmayan, izah olunmaz bir hiss çəkirdi ora. Öz-özüylə tək qalanda çox şeyin dərininə gedib, özündən soruşsa da, buna varmamışdı.)

Birdən ürəyinə damdı ki, bəlkə taleyi əvvəlcədən yazılıbmış - qalacağı tək böyrəkli, yarımçıq ciyərlə şikəstliyi beləcə ona əyan imiş.

Bəy Qasım son illər uşağa bilet aldıranda arxa cərgələrdə, yola yaxın oturacağı tapşırırdı. Hətta bir-iki saatlıq uçuşlarda da dəfələrlə tualetə getməli olurdu. Bu dəfə də böyrəklərinin sancısı qasıqlarına vuranda, yerində qurcuxub ayağa durdu. Tualetdə qapını cəftələyəndə sancılar bir az da artdı. Gözünün qabağına Damcılı bulaq gəldi - uşaqlıqdan çox sevdiyi Damcılı bulaq. İndi damlalar düşdükcə böyrəklərindən belinə sancı-yanğı şığıyırdı, dolurdu, aşağıdan yuxarıya ağrılar onu xəncər kimi doğrayırdı. Ağrılara başqalarından daha dözümlü olsa da, o, bu dar tualetdə bayırda eşidiləcək səslə zarıdı. O, işəmək, rahatlanmaq istəyirdi, ancaq damlalar şırnağa cevrilmirdilər, damlalar birləşmək istəmirdilər... Suda sönməyən fişəngin şivəni kimi ağrılar bir az da yanıqlı və həyasızlıqla onun bütün vücuduna yayılırdılar. O, bu darısqal tualetin divarına söykəndi, gözləri, huşu qaraldı... Ona elə gəldi ki, neçə illər əvvəlki keyf məclislərindən sonrakı gecələrin birindədir. Bir azdan yuxuya gedəcək, sabah bu ağrı-acılar keçəcək.

Huşu aydınlaşdıqca, güzgüdə özünü, gözlərinin altındakı suluqları gördü... Vaxtilə çox, lap çox içdiyi spirtli içkilərə görə özünü qınadı. Amma o dəqiqə fikirindən yayındı. Çünki onunla bərabər bəlkə də daha çox içənlərin böyrəklərinin bu hala düşmədiyini xatırladı. (Qasım günahkar axtarırdı, axtarırdı tapa bilmirdi.)

"Bir dəfə olduqca hazırcavab, böyük sənətçimiz Habil Kaman və dostları Filarmoniya bağındakı çayxanada bir çay süfrəsində əyləşibləmiş, əsasən, musiqiçilərdən ibarət məclisə bir dəfəçalan gəlir. Dəfəçalan anadangəlmə ağır kəkələyənmiş. Salamdan dərhal sonra Habil müəllimdən soruşur:

- Bu prostatın iltihabı, kəsilib götürülməsi əməliyyatı nə olan şeydir? Sizə nə olmuşdu ki? Allah şəfa versin, şükür Allaha, indi lap yaxşısınız.

Bu iki cümləni ürəkləri çəkə-çəkə, təxminən beş-altı dəqiqəyə tələffüz edir. Məsələn, son sözü: yyyyyyy-aaaa-xxx-şşş-111-ssss-111-nnnnn-11111-zzzzzz.

Habil müəllim dəfəçalanı diqqətlə dinləyəndən sonra qayıdır ki, sən necə danışırınsa, mən də o cür... Hamı şaqqanaq çəkir..."

O gecəki məclisdə Qasım da şaqqanaq çəkib gülmüşdü. İndi o, göyün yeddinci qatında bu əhvalatdan ilk dəfə Təngəaltına boylanan uşaq kimi vahimələndi...

Haradansa yadına orta məktəbdə oxuduğu illərdən bir xatirə düşdü. (Qasım yay təttilində bibisiylə qonaq gəlmişdi.) Səkkiz, ya doqquzuncu sinifdə oxuyurdılar. Gəncədə el arasında "Tekstilni" deyilən yerə yaxın çəkiliş var idi. Tut yetişəndə uşaqlar ora tut yeməyə gedərtilər.

Qəpik-quruşdan qumar da oynayırdılar (kartla ya aşıqla). Yaxın məhəllədə - "Sukonnuda" atadan yetim, adına Səmə Səlim deyilən, iyirmi dörd-iyirmi beş yaşlarında bir oğlan da olardı oralarda. Ancaq o, uşaqlara qoşulmazdı, tut yığıb yeyərdi, doyandan sonra alt köynəyini çıxarıb, bir tərəfini düyünləyib - torbasını doldurardı...

Tut yeməkdən, xırda qumardan doyan uşaqlar Səlimlə məzələnərdilər. Ağlı beş yaşında, özü iyirmi beş yaşında olan oğlana anasıyla, nə bilim nəylə bağlı suallar verərdilər, hırıldaşardılar... Ancaq bir gün Qasım bu şit zarafatlardan cox-cox fərqlənən bir hərəkət elədi. Olar-olmaz qəpik-quruşunu uduzan kimi yaxınlıqdakı ağacdən tut yeyən Səlimi yanına çağırdı:

- Səlim, otur aşağı ağzını aç.

Səlim sakitcə oturdu, ağzını açdı. Qasım doqquz nəfər tay-tuşunun gözlərinin qabağında... işədi Səlimin ağzına.

Səlim qışqırdı:

“Ajıdı, ajıdı...” və qaçdı.

Uşaqlar gülüşdülər. Onlardan biri Qasımın üstünə yeridi:

- Alçağın biri, alçaq!

Uşaqlar araya girdilər...

Uzun illərdən bəri ilk dəfəydi ki, bu hadisə Bəy Qasımın yadına düşürdü; Divara söykənib səssizcə zarıyan, işəyə bilməyən Qasımın...

Birdən tualetin qapısı döyüldü və bu səs onu xəyallardan ayırdı. Qapını açanda uzun növbə gördü. Stüardessa sənişinlərin xahişi ilə qapını döyübmiş.

Qasım oturacağına qayıdanda, birdən salonda zəng çalındı. Zəngdən diksinən kimi oldu. Bu zəng onu yaxın keçmişinə apardı.

Bir dəfə o vaxtlar Lenin sarayı adlanan konsert salonunda prezidentin iştirakıyla hansı bayrama görə tədbir keçirilməliydi. Adətən, belə gecələrin ikinci hissəsində tanınmış müğənnilərin, aktyorların ifasında konsert olurdu. Qasıma ömründə ilk dəfəydi ki, işdən dəvətnamə vermişdilər, tapşırıbmışdılar ki, sənədlə gəlsin. Sarayın giriş qapılarının girəcəyində aeroportdakı çərçivə-yoxlama qapıları qoyulmuşdu. Qasım "qapı-çərçivədən" keçəndə indi təyyarədə diksindi zəngdən çalındı. Qasımı geri qaytardılar. Saatını, kəmərinə, cibindəki xırda pullarını çıxartdırıb, yenidən çərçivədən keçirdilər. O səs təkrar çalındı. Qasımı qaytarıb pencəyini, ayaqqabısını, qalstukuna taxılmış sancağı çıxartdırıb, təkrar qapıdan keçirdilər, yenə qapının mübarək zəngi calındı. Yoxlayıcı əlindəki çubuq-dəyəniyi Qasımın dalında-qabağında, ayaqlarında, qollarında, hətta başında gəzdirdi. Çubuq-dəyəniyin üstündəki işıq yenə yandı, zəng çalındı. Qapıdan keçəcək adamların növbəsi böyümüşdü. Qasım pərt olmuşdu, üzü pul kimi yanırıdı... Mühafizənin rəisini çağırtdılar. Birdən Qasımın yadına düşdü, az qala qışqırdı:

- Metal dişlərim!..

(Ehtiyac üzündən Qasımın alt, üst dişlərinin əksəriyyətinə ucuz metal diş qapağı taxılmışdı.)

Nəzarətçi çubuğu Qasımın ağzına yönəldəndə işığı yandı, zəng calındı. Bu zəng hamının üstünə ilıq su çilədi. Qasım dərinədən köks ötürdü. Ömründə ilk dəfə, belə deyək ki, öz əzasından - ağzındakı dişlərindən iyrendi, nifrət elədi - kimə, nəyə heç özü də bilmədi.

Qonşuları Matan xalanın erməni əsirliyindən azad olunan qızı evlərinə dönən gün, gedib qarnındakı iyrendiyi balasını abort elətdirdiyi yadına düşdü. (O qonşu qızı bu həyəcanlı, ağrılı dəqiqələrdə xəyalına bacısının şəklində gəldi.) O an ürəyində and içdi ki, ağzındakı bütün gümüşü-metal dişlərini çəkdirəcək... O gecə sarayda tamaşaçılardan birinin gözlərinin qarşısında səhnədə bir diş həkimi - əlində kəlbətin və bir ginekoloq varıydı... (Qasımın metal dişləri və qonşu qızın bətnindən ayrılan döl...)

Bu gözəl, böyük təyyarə birdən ildırımlı gecədə yağışa düşüb araba kimi silkələnib, çalxalanmağa başladı. Sənişinlərin əksəriyyətinin üz-gözündə həyəcan işartıları yanıb-sönürdü. Yerində vurnuxanlar, bir-birindən nəsə soruşanlar da var idi. Hava gəmisini böyük bulud kütləsinin içindən keçirdi.

Aydın əvvəllər də təyyarədə belə anlar yaşamışdı. Həmişə biruzə verməsə də ürəyinin döyüntüləri artmış, həyəcan kecmişdi. Həmin anlarda o, yadına həyatının insanlara xeyirxahlıqlarla dolu məqamlarını salmağa çalışır, özünü iki tərəfdən sakitləşdirirdi... Ancaq bu dəfə o, zərrə qədər də olsun həyəcanlanmadı. Bəlkə də onun taleyinin son həyəcanları, elə o təsadüflərdəki vəziyyətinə bərabər idi... Aydın tövrünü pozmadan təyyarənin salonundakı insanlara baxırdı. Sol sırada ikinci oturacaqda oturan altmış beş-yetmiş yaşlarında, qulaqları

başına görə xeyli böyük olan, bayaqdan yanındakılarla ucadan danışan kişi - qonşuları Həsənağaya oxşayırdı.

Həsənağa uzun illər "Azərıtıfıaq" da müfəttıış ıışləmıışdı. Kefı saz, damağı çağ, yeyıb-ıçən, deyıb-gülən bır kışı ıdı. Son illər "Azərıtıfıaq" qeyr-rəsmı, Həsənağa rəsmı təqəüdə çıxmıışdı. Kım onunla yol yoldaşı, ya həmsöhbət olsaydı, mütləq qərıbə bır zarafatı ömürlük yadında qalardı. Məsələn, danışırdılar kı, bır gün Həsənağa kışı dost məclısındən evə kefi saz gələndə görür kı, arvadı geyınıb evdən çıxır. Soruşur kı:

- Arvad, xeyir ola, hara gedırsən?

Arvad deyır kı:

- Xəbərın yoxdu? Qonşumuz Zöhrənin ərı Famil ölüb, gedırəm ağlaşmaya.

Həsənağa da qayıdır kı:

- Ay pəhmətliyin qızı, ağlamaq ıstəyırsən (sağ əlıylə göbəyinnən aşağını göstərərək) elə öz ölünü ağla da, daha başqasını niyə ağlayırsan...

Onun cıddı, ya zarafatla dedıkləri qonum-qonşunun, dost-aşnanın dıllnən düşmüdü.

Həsənağanın uşaqların arasında ləqəbı "Ded Maroz" ıdı. O, evə xüsusi əhvalda - dəm gələndə qulaqlarına kımı qıpqırmızı olardı. Bu əhvalında Yavər Kələntərlnın radioda hərdən səslənən mahnılarından bır parçanı ucadan, avazla oxuyardı:

İkı gəmi gəlır

dımdıx-dımdığa,

Yükü çatılıbdı

bırı şabalıda, bırı fındığa.

Təyyarə bələdçıləri təkərcıkılı arabada yemək gətırlırlər:

- Nə ıçəcəksız?

Bəy Qasım:

- Su, adı su.

Aydın dılləndı:

- Qırmızı şərab.

Qasım qeyrı-ıxtıyarı, bır az da ucadan:

- Yox, yox. Sən də su ıç.

Aydın tərs-tərs Qasıma baxdı. Mavıgözlü təyyarə bələdçısı nəzakətlə Aydına tərəf azca əyılıb, astadan:

- Xəstəsnız, həkımilər ıcazə vermir?..

Araya qərıbə sükut çökdü. Aydın başını, göz qapaqlarını ağır-ağır qaldırdı:

- Mənə qırmızı şərab verın!

Yemək yeyılıb bitincə, adı su və qırmızı şərab ıçılincə, elə bır ömür keçdı. Heç bırı bu uzundan-uzun zaman kəsiyində bır kəlmə də kəsmədilər. Qasımın ıçdıyı su cecə dadırdı, Aydının şərabı - dağ su. Aydının xəyalı oğlu Orxanın yanındaydı - həbsxananın dar, soyuq kamasında... Qasımın fıkrı yanındakı əmanətində - Aydının sol böyrəyində, qaracıyərində...

Aydının bır adətı varıydı: qanı qara olanda ömürlüyündən, ya oxuyub-əşıtıdıklarındən yadına bır şey salar, fıkrını dağıdardı. Bır az fıkrıləşdı, bırden yadına alı məktəb illərindəkı qrup yoldaşı Qoja Fazıl düşdü. Fazıl tələbə yoldaşlarından təxminən on-on bır yaş böyük ıdı, danışıanda azca kəkəliyirdı, üzü çöpur, gözünün bırı azca çəp və mayıf ıdı. Danışırdılar kı, uşaq vaxtı karbıd partladıb üz-gözünü yandırımış, elə o vaxtdan da bır az qərıbəlıkləri varıymış. Yeddı il ərzində hər il unıversıtetdə qəbul ımtahanlarından kəsıldıyındən, tikıntıda qara fəhlə ışləyıbmiş. Son üç ıldə İnşaat Mühəndısləri İnstitutunun gecə şöbəsində təhsıl almış, lakin buranı da yarımçıq qoyaraq, nəhayət, özündən on yaş kıkık tələbələrə - Aydınıllə bırlıkdə, el arasında deyılən kımı, "hüquqa" gırıb arzusuna çatmıışdı. Tələbəlık illərlnın hər günündən Fazılın bağlı gülməlı rəvayətlər varıydı. Yazsaydın, kitab bağlamaq olardı.

Unıversıteti bıtırıb rayona təyınat alan Fazıl, sovet dövrünün qanunlarına görə, gənc mütəxəssıs kımı evlə təmın olunmalı ıdı. Fazıl işə başlayandan altı-yeddı ay ərzində əlaqədar təşkılatlara ayaq döyməkdən yorulur, amma ona çatası mənızıldən xəbər çıxmır kı, çıxmır. Axırda bezıb

rayonun birinci katibinin qəbuluna düşür. Bu görüşdə bir neçə adamın yanında onların arasında qəribə bir dialoq olur. Fazil deyir ki:

- Yoldaş katib, bir diplom sizdə, biri məndə. Bax deyirəm ha, əgər mənə ev verməsəniz diplomun ortasını deşib keçirəcəm şeyimin başına, fır-fır fırladacam.

Katib də Fazilnən eyni kənddəniymiş, Fazili uşaq vaxtından tanıyırmış. Deyir:

- Fazil, şey sənin, diplom sənin, get neynirsən elə...

Daha oralarda nələr olur Aydın bilmir. Ancaq hər dəfə bu əhvalat yadına düşəndə, şaqqanaq çəkib gülərdi. Bu dəfə yüngülcə qımışdı, qımışdı deyəndə ki, dodağı qaçdı. Sonra bu təbəssümün yerini ağır bir hava aldı. Fikrinin yel qanadlı atları hər an uzaqlara çapan, özündən qəribə, gülməli rəvayətlər, bəzən şit zarafatlar quraşdıran Aydın bu dəfə əldən yerə düşən termos kimi içinə tökülmüşdü... Yarıyuxulu gözünün ucuyla Bəy Qasıma baxdı. Qasım onun gözlərinə qulaqları kəsik, yırtıcı çoban iti kimi göründü. Aydın üstünə cuman iti daşla, ya nəsə bir şeylə vurmaq istədi. Ətrafda heç nə yox idi, əlini atıb bir böyrəyini ona daş kimi atdı... və qışqıraraq yuxudan oyandı.

Qasım bir az hövlnak soruşdu:

- Nə oldu?

Aydın:

- Heç, yuxu görürdüm.

Bir-iki dəqiqə də keçdi, Aydın heç cürə yadına sala bilmədi ki, o nə vaxt yuxuya gedibmiş, bu gördüklərinin hansı yuxuymuş, hansı həqiqət...

III FƏSİL

"Gəncizədi Fərzəli kişi"

Dünən - yola çıxmamışdan əvvəlki gecə yuxuya gedə bilmirdi Aydın. Səhərə yaxın yenidən yatmışdı ki, saatın cır səsi onu oyatdı. Yuxuda dayısı Gəncizədi Fərzəli kişini görürdü. Qəribəydi, Yəhərçi Qazaxlar kəndində düz iyirmi doqquz il əvvəl dünyasını dəyişmiş Fərzəli kişi ilk dəfə idi onun yuxusuna girmişdi.

Fərzəli kişinin qəribə taleyi varıydı. Birinci arvadından doqquz il uşağı olmamışdı. İkinci evliliyindən iki oğlu varıydı. Böyük oğlu Eyyubun toyu günü qız evindən gəlini götürüb kəndlərinə qayıdanda, sürücü qoyun sürüsünün qəfil yola çıxdığını görüb əyləci basır, bəyin gicgahı maşının pəncərəsindəki kiçik vintə dəyir. Bəy yerindəcə keçinir. Toy matəmə dönür, vay-şivən qopur... Fərzəli kişi uca səslə bağırır:

- Heç kim ağlamasın! Heç kim... Şəfibəyli kəndindən düşmənim Kutais kişinin oğlu Həmidin toy günü vurmuşam. Bu matəm mənimdi. Heç kim ona şərikin ola bilməz! Allahım mənə öz böyüklüyünü göstərdi bu dünyada. Heç kim ağlamasın... Allahım mənə toy tutub, indi mən oynayacam.

Çalğıcılarla him elədi:

- Çalın!

Araya dərin, ağır sükut çökmüşdü. Çalğıcılar qayaya, daşa dönmüşdülər. Zəhmi dağ çatladan, lay divar Fərzəli kişi silahını çəkdi:

- Çalın!

Qara zurna haray tərpdə... Fərzəli kişi qol götürüb oynadı. Hamı yerində donmuşdu, heç kim yerindən tərpənmirdi, nəfəslər tənqimişdi. Fərzəli kişi oynaya-oynaya dövrə vururdu... Arvadı Zibəydə xala, bacısı Bilqeyis yana-yana durmuşdular. Birdən Zibəydə xala qəşş eləyib, daş kimi yerə dəydi. Gəlin duvağını başından yerə atdı. Yaxındakılar hərəkətə gəldilər... Bir an sonra Fərzəli kişi də ildırım vurmuş palıd kimi üzünü üstə yerə dəydi. Gözlərində yaş yoxuydu, rəngi kömür kimi qaralmışdı...

Gəncizədi Fərzəli kişinin bəy oğlu Eyyubu atasının arzusuylla qəbiristanlıqda, düz yol kənarında dəfn elədilər. İnsanlara görk olsun deyə...

...Dörd il sonra Fərzəli kişinin ikinci oğlu Yaqubun toyu idi. Oturduğu yerdə çəliyinə söykənmişdi. Dağ cüssəsindən heç nə qalmamışdı, yumağa dönmüşdü. Ortaqda oynayanlar on-on beş yaşlarında uşaqlarıydı. Böyüklər özləri bu toyda olsalar da, xəyalları o toyda idi - Eyyubun toyunda...

Xeyli keçmişdi, gəlini də gətirmişdilər. Fərzəli kişi gözlərini bir nöqtəyə dikib, yerindən tərpənmirdi. Heç kim ürək eləyib ona bir söz deyə bilmirdi. Qabağında çayı buza dönmüşdü. Çalğıcılar iki dəqiqə idi ki, ara vermişdilər. Bu neçə saatda Fərzəli kişi ilk dəfə dilləndi:
- Çalın!

Bu söz ağızdan çıxar-çıxmaz üzüqoylu aş nimçəsinə sərildi. Mağar lərzəyə gəldi. Fərzəli kişinin gözlərində yaş yoxuydu. Bacısı Bilqeyis ağı deyirdi:

- Gözünün yaşı quruyan qardaşım hey!.. Toyu vaxta dönən qardaşım hey!!!

Qəribəydi, toy başlayandan mağara, insanların bağına dolan ağırlıq bir göz qırpmında harasa uçub getmişdi... Hamı yüngülləşmişdi elə bil...

Aydın təyyarədə, göyün yeddinci qatında, şər vaxtı belə ağır əhvalatı xatırladığına görə ürəyində özünü danladı. Gicgahlarını ovuşdurdu. Ancaq neyləyirdi, özü çağırılmamışdı. Taleyinin dönərgəsində Fərzəli dayısı qəfil gəlmişdi yuxusuna.

Bayaqdan Bəy Qasım Aydının yuxuda dediyi tək-tək, bir az anlaşılmaz sözlərdən diksinib öz aləmindən ayrılır və yenə də beynini didən suallara qapılırdı. Necə oldu ki, bir vaxtlar buz baltası kimi möhkəm olan bədəninə iki böyrəyi çürüməyə başladı. Inadkar, tərbiyəsiz uşaqlar öyüdə, sözə tabe olub yola gəlməyən kimi, heç bir bahalı, nadir dərmana tabe olmadı böyrəkləri Bəy Qasımın. İndi onların ikisini kəsib atıb, yerinə Aydının bir sağlam böyrəyini tikəcəkdilər. Üstəlik, qara ciyəri də ona xəyanət eləmişdi. Aydın verəcəyi pul heç gözündə deyildi. Nəydi ki, Qazaxdan o tərəfə gizlicə ötürüb satdığı on beş-iyirmi vaqon benzinin pulu...

Və birdən yadına düşdü ki, bu alver təzə başlayanda, benzini əl kanistrlərində keçirdirdilər o tərəfə. (Sonradan yavaş-yavaş benzin maşınlarında və nəhayət, qatarlarla daşıdılar.) Bir dəfə Qasım necə oldusa, böyük maşının çənindən benzini rezin boruyla sovurası oldu. Borunu ağızından aralamaqda azca ləngidiyindən, benzin ağızına və bir xeyli də qarnına getdi. (O vaxtlar onun adı Qasımıydı, benzin vaqonlarla gedəndə dönüb oldu Bəy Qasım.) Bəy Qasımın indi ağına gəldi ki, içəliyinə, böyrəklərini bəlkə o vaxt udduğu benzin çürütmüşdü? Ha fikirləşdi, başqa səbəb tapmadı.

Hə, bir də yadına düşdü ki, uşaq vaxtı qonşularında Tamara müəllimə yaşayırdı. Tək, dul qadın idi. Cavanlığında ər də olmuşdu, əri Hitlerin davasından qayıtmamışdı, uşağı olmamışdı. Sinni olsa da, yanaqları qıpqırmızıydı, iri badamı gözləri, xoş danışığı varıydı. Adına kənddə Tamoşka deyirdilər. Bütün kənd bilirdi ki, Tamoşkaynan Qasımın dədəsi, əlqərəz... Bu üzdən Qasımğilin evində tez-tez söz-söhbət, dava-dalaş olardı. Deyilənə görə, kişi çoxuşaqlı evin olan-qalanını Tamoşkagilə ötürərmiş. Qasımın dədəsi gecələr divar dibiyənən xırsın-xırsın Tamoşkagilə buyurardı. Bir axşam Qasımğildə yenə dava-dalaş olmuşdu. Hətta iş o yerə çatmışdı ki, anası Qasımın üç əmisini evə çağırtdırmışdı. Qasımın onda olardı on beş-on altı yaşı. Səhər dədəsi işə gedəndə, dalınca yavaşca həyətdən çıxdı. Nə görsə yaxşıdı. Kişi o tərəf-bu tərəfə boylanıb girdi Tamoşkagilin həyətinə. Qasım da götürüldü kişinin dalınca, həyətdə girəndə dədəsiylə Tamoşkanı qol-boyun gördü. Həyətdə təndir qalanmışdı. Ağ, yumru kündələr təndirin yanında, örtüyün üstünə düzülmüşdü. Qasım ağ kündələri ayaqlayıb əzə-əzə, "qəhbə, qəhbə" deyə-deyə, dədəsinin qorxusundan yüyürüb, qonşunun çəpərindən aşdı. Arxasınca Tamoşkanın:

- Böyrəklərin çürüsün, bu çörək səni tutsun! - Qarğışını eşitdi. Bir də dədəsinin "sənin südünü..." söyüşünü.

Ağına gəldi ki, bəlkə də Tamoşkanın qarğışı tutub onu...

Birdən yadına düşdü ki, ağırlar belindən başlayır, artır-artır, elə bil ki, kimsə onu sinəsinə qədər təndirə sallayır. Ağırlar yanğıyla qarışır və dözülməzliyə gedir. Böyrəkləri sancdı. Tez cibindən dərman çıxarıb atdı. Nəhrədə qatıq-su calxanan kimi, ağrı yandıra-yandıra köks qəfəsinə qədər qalxıb, belindən aşağı düşdü, elə bil dizlərinə süzülüb yenidən geriye döndü və bu minvalla hər dəfə azca köpü alındı. Üç ildi ki, Qasımla doğmalaşan ağırlar ondan əl çəkmirdi... Səssizcə ufuldadı. Dönüb gözücu Aydın baxdı. Aydın yenə mürgüləyirdi, rəngi-rufu yerindəydi, əhvalı

anlaşılmazıydı, elə bil ki, öz dünyasında idi. Qasım elə baxdı ki, zəndi hiss olunmasın. Ancaq ürəyində olanların heç mində biri bu baxışda əks olunmamışdı. Əslində Aydınə olan münasibət ayrı, çox ayrı idi. Bu münasibət arvadının öz bahalı qədim üzüyünə olan münasibətindən də artıq idi. (Qasım bu üzüyü inşil iki vaqon benzinin puluna almışdı.)

Belindəki sancılar Isgəndəriyyə mayakı kimi daima: "mən-mən, burdayam", - deyirdi Qasımın. Əlləri belində yadına çoxdan, lap çoxdan - uşaq vaxtı nənəsinin danışdığı bir əhvalat düşdü. Nənəsi danışmış ki, Qasımın ulu babası - Qasım kişinin yetmiş beş yaşında gözləri tutulur. O vaxtlar Əbrəqunus kəndində məşhur bir el həkimi Molla Səftər varıymış. (O vaxtlar həkimə dəllək də deyərmişlər. Dəlləklər sünnət edərmişlər, boğaz basarmışlar, zəli qoyarmışlar, başdan həcəmət alarmışlar, xülasə, çox şey bacarmışlar.) Bu Molla Səftər heç kimi, heç nəyi görməyən Qasım kişini əyləşdirir taxtın üstünə, oğlanlarının, qardaşının yanında ucadan: "Yahu!", - deyib, qəfildən yumruğuyla onun gözünün üstünə zərbə endirir. Zərbədən... xəstə qarşısında duranları görür, sevincindən hönkürür...

Nənəsi danışmış ki, Qasım kişinin qardaşının o basalaxda məşhur bir atı varıymış, adı da Tərən. Qardaşı o atı çəkir Molla Səftərin altına. Bu hadisə və bəxşeyiş uzun illərdə ki, dildə-ağızda dolaşırdı. Qasım kişi gözlərinə dünya işığı qayıdandan sonra düz iyirmi altı il yaşadı. Hətta nənəsi danışmış ki, ikinci arvadından bir oğlu da oldu. Bu oğlanın nəvəsi lap son zamanlara kimi VVAK deyilən idarədə (Ali Attestasiya Komissiyası) işləyirmiş. Deyilənə görə, çox zirəng imiş - puluynan istənilən cızma-qaranı təsdiq elətdirirmiş.

Xülasə, Bəy Qasımın bu hadisə yadına düşəndə, ürəyindən keçdi ki, kaş Molla Səftər sağ olaydı, Qasım kişinin neçənci nəvəsi Bəy Qasımın kürəyinə, ya nə bilim belinə bir yumruq vurmaqla onu bələdan qurtaraydı. Onda ona at nədi, "Cip" bağışlayardı, üstündə də bir milyon dollar. Keçdi ürəyinnən, ancaq özü də gördü ki, ürəyinnən keçənlər nağıla bənzəyir, özü də təzə yox, çoxdan, lap çoxdan söylənilmiş nağıla...

IV FƏSİL

Çaqqal Ayaz

Təyyarənin buludların arasında qorxunc silkələnməsindən xeyli sonra, Aydının könlünə elə bil bir matəm kövrəkliyi dolmuşdu. Yaxın-uzaq ölüləri gözlərinin önündən bir-bir gəlib keçirdi. Növbə Çaqqal Ayaza çatanda, Ayaz dönüb dayandı, zəndlə Aydının düz gözlərinin icinə baxdı. O, o biri dünyaya düz qırx iki gün əvvəl köçmüşdü. Gözlərinə inanmadı, Ayazın başındakı parikin əvəzinə qəribə tüklər bitmişdi. Tük deyəndə ki, mal şotkasına oxşayırdı bu tüklər - kənddə ona qaşov deyirdilər. Gözlərində qəribə ifadə varıydı Ayazın: qəzəb, üzrxahlıq, yalvarış, hamısı da qatqarışlıq. Şirin, turş, acı meyvə şirələrini bir-birinə qarışdıranda alınan ürəkbulandıran dad kimi... Çaqqal Ayaz zəndlə, bir neçə saniyə Aydının gözlərinin içinə baxdı-baxdı və gözdən itdi. Adətən, gözlərini gözdən çəkmədən üç-dörd aylıq körpələr baxırlar. Ancaq bu qırx doqquz yaşında dünyasını, ömründə üç dəfə dinini, minlərlə dəfə vədini dəyişmiş məşhur oliqarx - Aydının dost-doğma bibisi oğlu Çaqqal Ayaz idi.

Çaqqal Ayaz Rusiyanın narkobaronlarından biri idi. Son illər beynindəki bəd xassəli şişə görə Amerikada cərrahiyyə əməliyyatı keçirmişdi. Aldığı süa müalicəsindən qara, gur saçları tökülmüşdü, parik gəzdirdirdi. Çox qəribəydi, bahalı pariklərinin hamısı uğursuzuydu - xoruzun quyruğu kimi onu satırdı. Uğursuz qrimli aktyora oxşayırdı. Ləqəbini biznes fəaliyyətinin əvvəllərində xalq arasında "vor zakon" adlandırılan, qanuni oğrulardan biri vermişdi. Və dərhal da bu ləqəb elə bil ilahidən pərçimlənmişdi adına.

Qəribə şəkərləri varıydı. Məsələn, Qarabağ müharibəsinin qızğın vaxtlarında iki təyyarə erməni dost-tanışını Rusiyadan öz hesabına Bakıya gətirib gəzdirmişdi. (Səfirlikdən viza almaq, onların mühafizəsini təşkil etmək və sairə və sairəni dəf edərək.) Qəribəydi... Rusiyanın və təbiidir ki, Azərbaycanın ən varlı adamlarından olan Ayazın atasını ermənilər cəmi dörd il əvvəl Ağdamın yaxınlığında xüsusi amansızlıqla qətlə yetirmişdilər. Və bu da çox qəribəydi ki, uşaqılıqdan bir yerdə böyüyüb, bir-birinə qardaş deyən dayıoğlu Aydın biboğlu Ayazdan (Bakını gəzməyə

gətirdiyi "dostlarına" xərclədiyindən çox-çox az) borc pul istəyəndə ki, böyrəyini, ciyərini satmasın, o, əsirgəmişdi...

Elə həmin vaxtlar Çaqqal Ayaz Bakıda bir məscid, bir kilsə və sinaqoqu ən yüksək səviyyədə təmir elətdirmişdi. Və onların açılışına da aeroflotun "TU-154"-nü kirayələyib, böyük bir dəstəylə uçub gəlmişdi...

V FƏSİL

Qasımın və Aydının ölüm serialları

Bir-birindən xəbərsiz olsalar da, Allahın əmrinənən Bəy Qasım da Aydın kimi xəyalında ölüm və ölümlər serialına baxırdı. On səkkiz yaşında Tambov türməsində yatanda, dustaqlar iş vaxtı meşədə bir satqını gözlərinin qabağında elektrik mişarıyla (düz böyrəklərinin üstündən) iki yerə bölmüşdülər... Qasım bu mənzərəni görəndən sonra düz üç gün çörək yeyə bilməmişdi. Uzun illər keçsə də, hər dəfə mişar səsi eşidəndə, hətta ekranda görəndə əti ürpəşirdi...

Bəy Qasımın oğlu Bəkir də bir iliydi ki, türmədə yatırdı. Aydınнан fərqli, oğlunun türməyə vəsadətini özü vermişdi. Aydınнан fərqli onu oradan çıxarmaq üçün nəinki hər hansı orqanını, heç toyuğunu da satmağa Bəy Qasımın ehtiyacı yoxuydu. Tanıyanlar bilirdi ki, Bəy Qasım bu məmləkətin beş-on zənginindən biridir. Hal-qəziyə belə olmuşdu ki, Qasımgil İrandan meyidin qarınında narkotiklər keçirəndə, bizim sərhəddə ilişmişdilər. Qasım da böyük xərc-xəsərətdən sonra oğlu Bəkiri öz yerinə türməyə saldırmışdı. Bəkirə də demişdi ki, darıxma, cəmi bir ilə səni oradan çıxardacam, mən düşsəm, əl-qolum bağlanar, işlər müşğülləşər. Bu əhvalatı qəzetçilər dil-ağıza salmasaydılar, heç o da tutulmayacaqdı. Bir də ki, türmədə Bəkirə bir şərait, cah-cəlal yaratmışdılar ki, gəl görəsən. Hətta bir dəfə Bəkirə ürək-dirək vermək üçün qayıtdı ki: "Oğul, bu sənənin şəraitin, o da mənim. Sən yaşında olanda Tambovdakı günlərim getsin gəlməsin. Şükür, oğul, şükür elə bu günə."

Bu sözün üstündən Bəkir heç nə demədi, bir az da duruxan kimi oldu. Bu cavabsızlıq Qasımı hövsələdən çıxartdı, pörtən kimi oldu: "Odur bax, xalan oğlu İslam Moskvada fizikadan elmlər doktoru olub, gəlib Akademiyada işləyir. Altında Allahın "zapı"sı da yoxdur, axşamlar Ayna oğlu Məhərrəmin saunasında kisə çəkir. Hələ heç qonşumuz Həsən müəllimin oğlu Nadiri demirəm, o cürə başdı uşağıydı, indi elmlər namizədidi, "Elit"də liftdə işləyir, adam daşıyır... Maşallah, sənənin altında üç dənə inomarka..."

- Ata!

Bu bir az əsəbi deyilmiş söz Bəy Qasımı dayandırdı. Qazdan ayıq Bəy Qasım bu dəfə də söhbətin mövzusunu lazım olan tərəfə dəyişdi:

- Oğul, böyrəklərim axır vaxtlar çox incidir məni. Uşaq vaxtı qoyuna gedəndə o qədər nəm torpaqda yatmışam ki, altını indi çəkirəm. (Söhbət bu yönə düşdüyündən Bəy Qasım içindəki ağırlıqdan bir yüngüllük hiss elədi...)

Təyyarə bələdçisinin arxa sıradakı sərnəşinə nəsə deməyi Qasımı bir anlıq xəyalının bu xoşagəlməz səhnəsindən ayırdı. Ancaq dərhal sonra gözlərinin önünə üç-dörd ay əvvəl "Səyahət" verilişində gördüyü hansısa vəhşi Afrika xalqının həyatından bəhs edən bir film gəldi:

"...Anadangəlmə lüt-üryan qara dərilə qəbilə. Qəbilə başçısı bəzəkli bir taxtın üstündə oturub. Görüntüdəki adamlardan fərqli, başında rəngbərəng muncuqlardan, şüşələrdən, rəngli metallardan düzəldilmiş tac var. Ölümə məhkum elədiyi zavallını meydana gətirirlər. Meydanda maye dolu çəllək var. Filmin aparıcısı izah edir ki, çəlləkdəki maye papaya ağacının qabığı çərtilərək yığılmış şirəsidir. Bu şirənin damlasının yüz dəfə durulaşdırılmış məhlulundan "papain" fermenti hazırlanır. Papain iynələri ilə həkimlər bədəndəki çapıq toxumalarını əridirlər. Və birdən ani sükutu tam-tamların və müxtəlif alətlərin döyüş musiqisi pozur. Qəbilə başçısı işarə edir. Ölüm hökmü kəsilmiş gənci bir necə adam bir göz qırpımında çəlləyə tullayır. Kütlə bağırır. Çəlləyin dibində insan skeleti görünür. Bütün yumşaq toxumaları bir anda əridən bu maye dumduruydu - göz yaşı kimi..."

Birdən Qasım sudan çıxan qaz kimi başını o yan-bu yana çevirib silkənməyə başladı. Elə bil başına daraşan qara-qura fikirlərdən silkənirdi: "Aydın, Aydın", - çağırır, Aydını dümsüklədi...

Aydının da əhvalı yuxusuna dolmuşdu. Nəfəsi gördüyü yuxudan - olmuş əhvalatdan tənqiyən kimiydi. Alnında tər puçurlamışdı. Bu tər qorxudan çox xəcalət tər idi, nə zamansa bu torpaqda yaşamış həmkəndlisinə görə (o, milliyyətə alman olsa da). Bəy Qasımın dümsüyündən ayılında son səhnədəydi - yol ayrıcındakı qəbirdə... Gördüyü yuxunun əvvəli beləydi ki, Hitlerin davasından əvvəl Şəmkirin Georqsfeld kəndində (sonrakı Leninkənd, indiki Çinarlı qəsəbəsi) almanlar yaşayırdılar. O kənd cənnətin bir guşəsi idi, görənlər bilir. Parkında böyük ağaclar boyda qızılgül kolları bitirmişdilər - ətri uzaqdan vururdu adamı. Parkın içərisində teatr binası, rəqs meydançası, nadir nəhəng ağaclar, əlvan güllər, insan əliylə nazlanmış, süslənmiş, forma və məzmun daşıyan, nağıl-ağıl süjetlərinə çevrilən cənnət varıydı. Şənbə-bazar günləri kəndin adamları çimər, ətirlənər, ən gözəl paltarlarını geyinər, bu gözəl parkda istirahət edərdilər - canlı musiqi, nəğmələr, rəqslər, könül söhbətləri... Uşaqların sevincinin həddi-hüdudu olmazdı... Kəndin yolları geniş, evləri nizamlı, küçələrin hər iki tərəfindən dumduru su axardı, hər on addımdan bir hər iki tərəfdə armud ağacları, hər yüz addımdan bir qovaq və ya şabalıd ağacları varıydı. Şabalıdlar, armudlar çiçəkləyəndə bir aləm olardı. Bütün evlərin yola baxan üzündə, çəpərin həyət səmtində əncir ağacları əkilmişdi. (Yerinə görə bir mənası da bu idi ki, küçədəki toz ənçirin böyük, enli yarpaqları tərəfindən udulsun, tutulsun, həyətə keçməsin.) Yay axşamları hər evin yola baxan enli səkisi və maşın yolu hər iki yüz addımdan bir çəkilən bulaq suyu krantlarından axan sərin su ilə çilənərdi, süpürülərdi. Həyətlərdə və bayırda olan krantların suyu yerin dərin qatlarıyla dağlardan çəkilən kəhrizlərdən gəlirdi. Yayda sərin, istəkanı tərlədən, qışda mülayim, içməli. Almanlar yüz neçə il öncə kəndə dağlardan yerin dərin daşlı süxurlarıyla üç belə kəhriz çəkmişdilər. Deyilənlərə görə, böyük zəhmət bahasına başa gələn və ümumi uzunluğu iyirmi yeddi kilometr olan bu üç kəhrizin hər metrində bir Nikolay qızıl onluğu xərcləmişdilər. O vaxtki dəyərlərlə bu çox böyük pul idi. Evləri kürsülü, divarları qalın, hər evdə mütləq royal olardı. Evin zirzəmisini dərin və sərin, böyük şərab çənlərinin saxlanma yeriydi. Xülasə, bu abad, gözəl kəndin düzgün, zəhmətsevər, qeyrətli, ağıllı sakinləri varıydı.

Bir gözəl, bar verən ağacın hansısa meyvəsini qurd yeyib iyildən kimi, bir adlı-sanlı nəsil səcərəsindən bir dəli-şəppəli peyda olan kimi, qocaların dediyinə görə, bu kənddən də bir alçaq çıxmışdı. Hal-qəziyə belə olmuşdu ki, bu kəndin bir biqeyrəti öz doğmaca qızının namusuna toxunmuşdu. Və sonra intihar eləmişdi. Yazdığı vəsiyyətdə görə, onu iki yol ayrıcında - qəbiristanlığın dikində basdırmışdılar. (Kəndin qurtaracağında, çayı körpüdən keçib Şəmkir şəhərinə gedən yolla, böyük dəmiryol dayanacağına gedən yolun haçalandığı yerdə.) Vəsiyyətdə inadlı xahişlə yazılıbmış ki, hər yoldan ötən mütləq bu qəbrə tüpürsün ki, gələcək nəsillərə görk olsun...

Aydının yadına düşdü ki, uşaq vaxtı oğlanlar hava qaralanda oradan keçəndə, o başdaşına işyərdilər...

VI FƏSİL

Yastıqca

Aydının kiçik qardaşı altı iliydi ki, evliydi. Üç ay əvvəl xəbər çıxdı ki, gəlinin boyuna uşaq düşüb. Gəlin o evə qədəm qoyandan bəri hamı onnan razıydı, ayağı sayalıydı. Ancaq bir gecə Aydının arvadı qulağına pıçıldayır ki, bəs deməzsən, bu xəbər yalandır. Gəlinin bacısı ikinci uşağa hamilədi, nəyi olsa bacısına verəcək. Qaynım arvadı bu müddətdə qarnına yastıqca bağlayıb gəzəcək.

Və birdən Aydının yadına haçansa oxuduğu şeirdən bir misra düşdü:

“...Uyuyur böyrəklərim

körpələr kimi”.

Və ona elə gəldi ki, iki böyrəyi onun iki əkiz körpəsidi, yol boyu onlara lay-lay çalır, haçansa birini Bəy Qasıma verəcək. Əllərini üzünə apardı, üzü, qulaqları od tutub yanırdı. Ürəyində deyindi: "Allah! Bu nə zülümdü, deyəsən, aqlım çasır..."

Qılıncoynadan rəqibinin başına „iynələr sancan kimi", yaddaşındakılar havada dövrə vurub başına süngülənirdilər. Bu dəfə "süngülənən" dostu Azadın anasının başına gələnələr oldu: şəkər xəstəliyinin fəsadından xəstəxanada, özünə demədən, ananın həyatını xilas etmək üçün ayağını kəsmişdilər. Səhəri gün xəstə vəziyyəti biləndə, palatada böyük həyəcan, hay-küy qopdu. Oğlu Azad yaxınlaşıb:

- Ana, əzrayıl gəlmişdi məni apara, ayağımı verdim getdi, - dedi.

Ana dərhal sakitləşdi...

ANAnın taleyi hardan düşdü yadına?.. Bəlkə ona görə ki, sakitləşsin, ovunsun. Aydın ürəyində öz-özünə danışdı: "Mən böyrəyimi, ciyərimi oğluma verirəm - ciyərparama. Bəy Qasıma yox, Qasıma yox..." Ürəyində öz-özünə dedikləri uzun, qaranlıq tuneldə əks-səda verib, itən səs kimi səngidi-səngidi, yox oldu... Ürəyi darıxan kimi oldu, durub gəzişmək istədi: "Qasım, dur keçim!".

Qasım diksinən kimi oldu. Elə bil böyrəklərinin "ağrı kəməri"ndən soyuq əlli birisi tutub silkələdi. Bu dəm o, xəyalında Caz Məmmədin omürlüyünün son kadrlarına baxırdı. Caz Məmməd Bəy Qasımın xalası oğlu idi. Bütün şəhərdə Məmmədin adı yalanın rəmzinə çevrilmişdi. Biri bir söhbət edərdi, dinləyənlərdən biri şübhələnsəydi ki, yalandı, söz atardı: "Caz Məmmədin canıyçün...". Hamı gülüşərdi ki, filankəs qatıqladı.

Caz Məmməd fitrəynən böyüsə də, Hitlerin müharibəsindən sonrakı illərdə çox az adamda olan şişmanlığı varıydı, yekəpərin biri yədi, hətta buxağı sallanırdı. Ləqəbini şəhərə manıslar yaymışdılar. Sovet ideologiyasının caza düşmən kəsildiyi vaxtlarda onlara deyirmiş ki, toyuma caz gətirəcəm. Caz Məmmədi müharibəyə aparmamışdılar, böyrəkləri xəstəydi. Hətta o çətin müharibə illərində danışmışdılar ki, Məmməd bir neçə nəfərə əsgərlikdən qalıb "neqodnı" almaq üçün öz sidiyini satmış...

İndicə Aydın: "Qasım, dur keçim", - deyəndə, Qasım elə dərin xəyaldaydı ki, elə bildi Caz Məmməddi yanında, onu dümsükləyir... Gözlərini bir az da geniş açdı, məlum cizgi filminin qəhrəmanının gününə düşdü. Caz Məmməd bir anın içində, göz qabağında fırlanıb oldu Aydın.

Aydın təyyarənin ortasındakı cığırda ayaqyoluna tərəf irəliləyəndə iki təyyarə bələdçisinin yemək-içməklə dolu arabayla ona doğru gəldiyini gördü. Heç iştahı yoxuydu, elə bil ki, bir qoyun yemişdi. Neçə saatdı ürəyində ölümlərlə, dirilərlə söhbətləri onu doydurmuşdu. Yadına bir neçə ay əvvəl oxuduğu Daniil Qraninin Leningrad blokadası haqqında xatirələri düşdü. Müəllif xatırlayırdı ki, çoxlu sayda insanlar aclıqdan ölürdülər, ancaq bu ağır imtahandan keçənlər də qədərincəydi. Mənəvi qida - oxunan kitab, musiqi, rəsm əsəri, tamaşa müəyyən mənada fiziki qidana əvəz edirdi. O, yazır ki, mən indi anlayıram ki, mənəvi qida metafizik bir varlıqdır. İkinci dünya müharibəsinin Leningrad blokadası bunu bir daha sübut elədi. Bu sətirləri oxuyanda Aydın yadına İbadulla müəlliminin işlətdiyi ifadə düşdü: filan kitabı, filankəsin filan şeirini oxudum, "damağım çağ oldu"...

Heyva ətri

Aydın təyyarə salonunun axırındakı boş oturacaqlardan birinə əyləşdi. Öndəki sırada iki gənc qız, oğlan qucaqlaşmış mürgüləyirdilər. Oturduğu yerdən burnuna qəribə iylər gəlirdi Aydının. Diqqətini cəmlədi, güclə sezilən sual dolu nəzərlərlə ətrafa boylandı. Əslində bu ətir ona tanış, çox tanış gəlirdi. Ancaq nə illah elədisə yadına sala bilmədi adını, ilk dəfə gördüyü, duyduğu yeri, məkanı. Alnı ovuclarında başını öndəki sıranın oturacağına söykəmişdi. Nə qədər vaxt keçmişdi, heç özü də bilmədi. Beş dəqiqəmi, on dəqiqəmi, çoxmu, azmı... Yarıyuxulu, yarıayıq burnuna dəyib, ruhuna yayılan bu ətir onu öz qoynuna alıb, tələbəklik illərində, tələbə inşaat dəstəsinin tərkibində bir yay çalışdığı Tambov şəhərinə apardı. Günlərin bir günündə, uzun sözlü kəsəsi, mavigözlü rus gözəli Marinagildə, ömründə ilk dəfə, gecə burnuna dəyib, ruhuna yayılan o ətri hannan-hana indi xatırladı.

"Sənin gözlərinin dərinliyində

Ölürəm, arılar balında boğulan kimi."

O ətir heyva ətri deyildi, heyvanın ortasındakı toxumları (çəyirdəyini) bürüyən, bəlkə də qurumaqdan qoruyan boz rəngli yapışqana bənzər, özlü maddənin ətriydi. Uşaq vaxtı boğazı gələndə, inəg olanda heyvanın çəyirdəyini boğazını basandan sonra dəfələrlə qaynadıb içirtmişdilər ona. Ancaq onun əsil ətrini Aydın on səkkiz yaşında, uzaq, soyuq, heyva bitməyən bir məmləkətdə duyurdu. O gecə o ətirə uyub, dünyanın cazibəsindən on səkkiz yaşında çıxıb, harasa uzaqlara, lap uzaqlara getmişdi... Bu dünyadan çıxıb, başqa bir dünyaya səyahət etmişdi Aydın. O ətir ilk dəfə onun aqlını başından alıb aparmışdı, ağı səhər acılanda qayıtmışdı özünə.

Səhər o, tələbə inşaat dəstəsinin komandiri kimi işə çıxacaqdı. İşdə də küləksiz, aydın səmalı dumduru dənizdən daha işıqlı, nəm, mavi gözlü o qızın gecə nağılı, əyinsiz əndamı illah da o nağılın məkanındakı heyva toxumlarının ətrinnən bihuş olacaqdı... O ətir iyirmi səkkiz il də keçməyinə baxmayaraq səngiməmiş, bu çətin anlarında uzaq, uzaq, uzaqlardan uçub onun köməyinə gəlmişdi. Beynindən, ürəyindən, vücudunna bir xoş, ılıq işıq keçdi. Öz-özünə: "Bu çətin günlərimdə yəqin məni sevənlər də köməyimə gəlirlər," - deyə düşündü. Yadına kimdənsə oxuduğu misralar düşdü:

"Sənin duaların ruhlar kimidi,

Tanrı dərgahına tez çata bilər."

Bu ağrı-acının içində, yağ damlası suda batmayan kimi, ən yaxşı günlərində - ayrı bir aləmdə idi: "İnsan həqiqətən sevirsə, deməli, heç bir günahın sahibi deyil. Əksinə, insan sevrəkən güclü olur. Əsl sevgi daimi ətir kimi bir şeydir. Elə adamlar var ki, dünyadan heç sevmədən köçürlər. Elə adam tanıyıram ki, musiqidən zəhləsi gedir. Sevgisiz yaşamaq çox asan olur, vicdansız yaşamaq kimi. Sevib yaşamaq gözəl və çətindir, qardaşım!.."

VIII FƏSİL

Təyyarə uğultulu ağlamaq səsi

Qərribəydi ki, Aydın öz yerindən durub gedəli, Bəy Qasım da eyni vəziyyətdə - alnı ovuclarında, başını öndəki sıranın oturacağına söykəyib qalmışdı. (Özünün özünə verdiyi suallarıyla, dönəndə paylayacağı nəzir-niyazıyla, Allaha yalvarışlarıyla...) Bir fikri heç cürə başından uzaqlaşdırma bilmirdi. Onu bir həyasız eşşək arısı kimi hey əl-qoluyla qovalasa da, dönüb yenə başına qonmaq istəyirdi. Bir xeyli vaxt idi yadına düşmüşdü ki, atası da onun yaşında dünyasını dəyişib...

Gözlərinin önündən bir film kimi keçirdi çətin uşaqlıq illəri, analıq yanında nisgilli günləri və sonra... Sonra da bu var-dövləti Allah özü vermişdi ona, var-dövləti verib də zəlil eləmişdi... Ürəyindən keçənlərdən diksinən kimi oldu, bir neçə dəfə: "Əstafürullah, əstafürullah", - deyib özünü sakitləşdirmək istədi. Bədəninə bir üşütmə keçdi. O iri açılmış göz qapaqlarından bərəlməmiş gözləriylə, genəlməmiş bəbəkləriylə boğulan adamın axtardığı saman çöpünü gəzirdi elə bil...

Bəy Qasımın beynindən qara-qura fikirlər keçdikcə, köhnə evin tavanının, suvağının çatının yağış damlları otağı islatdığı kimi, suallar içində damırdı: "İlahi, görəsən bu əməliyyatdan sağ-salamat qurtara biləcəmmi? İlahi, sən özün kömək ol! Görəsən, mənə yaxınlaşan bayram

günündə əməliyyat edərlərmə? Desəm, məni anlayarlarmı? Tanrının dərgahında günahlarım çoxdumu?.. Mən yetimə, tifiyə, axı sən özün vermişən bu var-dövləti, bu yolda günahlarım da olub, bağışla, Allahım, məni bağışla!.."

- Qasım, dur keçim yerimə.

Aydının səsiydi.

Qırx altının içindəydi Aydın. Bu yaşamış ömürdə, yaxşılı-yamanlı, başının çəkdikləri çoxuydu, qəribə-qəribə eşitdikləri, gördükləri də.

Təyyarənin yemək dəstgahından sonra burnuna salondan tanış, xoşagəlməz iylər gəldi - çiy, köhnə balıq iyi... Bu iy onu yenə uzaqlara, çox uzaqlara apardı... Aspiranturanın birinci iliydi. Təzə ildə Moskvadan bir neçə günlüyə evlərinə dönmüşdü. Qayıdanda ağ saçları uca dağları xatırladan, bu ixtiyar çağında da olduqca yaraşlıq, böyük alim və gözəl insan olan elmi rəhbərinə Xəzərin bir iri qızıl balığını aparmaq istəmişdi. Kommunist dönəminin saysız eyblərinə, faciələrinə rəğmən, o zamanlar Bakıdan belə balıq, ya qara kürü su qiymətinə idi. Aydın bilirdi ki, olduqca təmənnəsiz bir insan olan elmi rəhbəri Xəzərin qızıl balığını çox sevirdi. Əlqərəz, tanış balıqçılardan böyük, gözəl bir Qızıl balıq alındı, içi təmizlənilib azca duzlandı, kərəvüz, nanə, gicitikan doldurulub, ağ, təzə, böyük mələfəyə büküldü, üstündən də bintlə sarınıb, iki tərəfdən tutacaq bağlandı. Aydın, ağır da olsa, bir əlində çox rahat götürmüşdü balığı - kənardan ağ yaya oxşayırdı. Hava limanına gedəndə birdən-birə hava kəskin soyuyub qar yağmağa başladı. Aydın yaşda olanların yadında olar, o qış Azərbaycanın tarixində dözülməz, şaxtalı, qarlı keçdi. Nəqliyyat, demək olar ki, dayanmışdı. Dükanlarda görünməmiş uzun çörək növbələri varıydı. Bakı hava limanından o gün bir dənə də olsun təyyarə nə havaya qalxdı, nə də qəbul olundu. Hava limanı sərnəşinlərlə, onları yola salacaq və qarşılayacaq adamlarla dolu idi. Və bu insanların sayı vaxt keçdikcə artırdı. 4-5 saatdan bir hər reysin yenə həmin müddətə təxirə salındığı elan olunurdu. Adamlar sorğu pəncərəsinin qızlarını, hava limanının işçilərini dəng eləmişdilər, hamı girinc olmuşdu, artıq ikinci, üçüncü, dördüncü gün idi ki, insanlar hələk-vələk idilər. (Yorğunluq, yuxusuzluq, gediləcək məqsədlə bağlı narahatçılıq onları əldən salmışdı.) Bir tərəfdən də sovet bürokratik sisteminin yazılmamış qanunlarındanıydı, ya nə idi, birdəfəlik elan olunmurdu ki, filan reys, məsələn, üç gündən sonra uçaçaq. Heç olmazsa, o reysin adamları uzaq aeroport yolunu qayıdıb evlərində rahatlanaydılar. Hamı qorxurdu ki, evlərinə dönsələr növbəti 4-5 saatlıq elanda təyyarələri uça bilər.

Aydın hava limanındakı ikinci gündən başlayaraq, apardığı balığı ara-sıra ətrafındakıların diqqətini cəlb etmədən iyləyirdi. (Fikrindən keçirdi ki, balıq ağırlaşsa bilər.)

Bu böyük, nigaran insan toplumunun içərisində bir dəstə xüsusiyə diqqəti çəkirdi. Hava limanındakı birinci gün gecə aydın oldu ki, şəhərdə bir tanınmış kişinin (o da həmin dəstənin

içərisindəydi) gənc, gözəl arvadı Moskvada xəstəxanada dünyasını dəyişib. Mərhumun cənazəsini gətirən adamlar "Domodedovo" hava limanındaydılar, qarşılayanlar Bakıda. "Binə" hava limanında narahat olan adamların ən gözə çarpanı bu dəstə idi. Günlər keçdikcə bu insanların isti göz yaşları get-gedə azalır, yerini nigarançılıq tuturdu. Qəribəydi, kədər, əzabın, isti göz yaşlarının yerinə dolan nigarançılığın belə amansız axını Aydın ilk dəfəydi görürdü. Və hər dəfə onlara baxdıqca gizlicə əyilib balığı iyləyirdi. Ona elə gəlirdi ki, Moskvadakı meyit və Bakıdakı Qızıl balıq eyni cürə ağırlaşmağa başlayırlar. Aydın gizlicə iyləyirdi əlindəki balığı, bu böyük dəstə ürəklərinin dodaqlarıyla, ağıllarının işığıyla iyləyirdilər üç min kilometr uzaqlıqda olan əzizlərini... Və bu əzablı, üzüntülü anlar uzandıqca uzanırdı, ağırlaşdıqca ağırlaşırdı, çoxaldıqca çoxalırdı... bitmək bilmirdi. (Uzun illər keçəcək, "Kursk" sualtısının batması xəbəri saatbasaat, günbəgün televiziyada elan olunub, şərh olunduqca o hissləri bir daha yaşayacaqdı Aydın: "Bax, indi submarinanın kayutalarına yavaş-yavaş su dolur, partlayışdan ya nədən ölənlər ölüb, qalanlar o ölürlə birgə otaqdadırlar, suda meyitlər üzür... Suyun səviyyəsi yavaş-yavaş artır, nə illah eləsələr də tavandakı lyuk açılmır, sağ qalanlar gəminin dəmir divarlarını çəkilə döyəcləyirlər: "Burdayıq, sağıq, bizi xilas edin!". Dördüncü, beşinci, altıncı gün keçir, sudakı cəsədlərdən tanış olan və olmayan iylər gəlir; qorxu, soyuq, ümid, ümitsizlik və daha nələr, nələr, nələr...")

Beşinci, altıncı günüydü ki, bu hal gərginlik arta-artı davam edirdi. Çoxlarının - o cənazə gözləyən dəstənin kişilərinin hamısının üzləri bu bir neçə gündə tüklənmişdi. Aydın sarınmış balığı iyləməyəndə də, barmağıyla ehtiyatla basırdı ki, görsün ət boşalıb, ya yox. Altı günün yorğunluğu, yuxusuzluğu Aydını elə keyləşdirmiş, kütləşdirmiş, hallandırmışdı ki, gəzəndə də mürgülü görünürdü. Qəribəydi, şüuraltı ona elə gəlirdi ki, bu dəstənin adamları - dünyasını dəyişmiş xanımın əri, anası, bütün burada olan yaxınları, doğmaları üç min kilometrlik məsafəyə - Moskvanın "Domodedovo" aeroportuna burunlarını uzadıb o tabutu iyləyirlər. Və Aydın əlindəki balığı nəzərə çarpmadan, gizlicə iyləyəndə, onu görsələr nə sə mərikə qopa bilər, nə sə çox-çox pis şeylər olar...

Aydını Moskvaya yola salanlar - atası, anası, dayısı və qardaşıydı. Onlar da əldən düşmüşdülər. Aydının anası elə ilk gündən o cənazə gözləyən dəstədən bir yaşlı qadınla tanış çıxdı. Onlar bu uzun sürən gecəli-gündüzlü ağırlıqda hərdən söhbətləşir, dərhləşirdilər. Bu qadın mərhumun anasının qaynı arvadı idi - Seyfəlidən. Bu dəhşətli gecə-gündüzün altıncı günü, səhərə yaxın, əsəbləri bu gərginliyə dözməyən o qadın, Aydının anasına, özünün fikrinə görə, birbaşa bu faciyyəyə dəxli olan bir hadisə danışır. Lakin hadisəni danışmazdan əvvəl deyir ki, görərsən, bir azdan gözlədiyimiz təyyarənin günorta saat üçdə gələcəyini elan edəcəklər. Aydının anası heyrlə:

- Nə bildin?

O da şahidi olduğu qəribə, tükürpədən əhvalatı danışmağa başlayır:

"Mərhumun burada gördüyün, təxminən altmış yaşlarında olan anası, uzun illər əvvəl varrı-karrı atasının evində ərköyün, fironluq eləyən qızıymış. Tərbiyəsizlik, qudurğanlıq o yerə çatıbmış ki, hətta keyfi istəyəndə gedib-gəlib evlərindəki qulluqçu qadının üzünə tüpürürmüş. O qulluqçu sahibsiz, dilsiz-ağızsız dul qadının yanında on üç yaşında qızı da varıymış. Bir dəfə təndirdə çörək yapılında, mərhumun anası (o vaxt ərrik qız olan) süfrədəki kündəni ayaqlayıb keçir. Qulluqçunun qızı öz-özünə yavaşca:

"Allah, keç bu günahdan", - deyir. Bunu eşidən qudurğan, ərköyün qız oxlovu götürüb, qızın başına çırpır. Oxlov qızın gicgahına dəydiyindən o, yerindəcə keçinir. Həmin gün qızın anası evdə yoxuymuş. Onu səhər tezdən qonşu kəndə - ev yiyəsinin bacısıgilə, oğlunun toyuna hazırlıqla bağlı köməyə göndəribləmiş. Xülasə, on üç yaşında, qızlar bulağından yenicə su içən, gözəl, ölüsü də diriyyə oxşayan qızı kilimə büküb, məftillə bərk-bərk sarıyırlar, gecəylə aparıb kəndin başındakı kəhrizin quyusuna atırlar. Səhəri gün anası evə qayıdanda deyirlər ki, yuxudan durduq, gördük qız yoxdu, gecəyarı durub harasa çıxıb gedib. Bu da yeri, görürsən açıldı, nə ayaqqabıları var, nə də toxunma yun köynəyi. Bu hadisədən sonra bütün kənd bir-birinə dəyib, guya qulluqçunun qaldığı evin adamları da.

Deyirlər ki, ölən qızın anası gecə-gündüz qərribə səslə ağlayırmış. Ağlamaq yox, mələyirmiş və bu səs get-gedə uzaqdan gələn böyük təyyarənin uğultusuna oxşayırmış. Altı gün o evdən təyyarə uğultusu kəsilmir. Altıncı gün günorta saat üçdə kənkənlər məlum yerdən meyiti tapırlar... Bu dəhşətli hadisə bir ailə sirri olaraq uzun illər qalır.

Mərhumun anası - Gülsümün qayını arvadı Aydının anasına deyir ki, indicə mürgüləmişdim. Ağ paltarlı, nurani bir kişi mənə dedi ki, Yetim Ziba yanımdadı, xəstəydi, altı gündü təyyarə səsiylə zarıyırdı, bu gün sağaldı, Əzizəni qoşdum ona, saat üçdə qarşılayın.

Ayılan kimi bunu sənə danışmasaydım, ürəyim partlayacaqdı. Hə, bir də yadıma düşdü ki, o qızı oxlovla vurub öldürən şıltaq qız - indi öz qızının cənazəsini gözləyən Gülsüm xanım uzun illər başındakı təyyarə uğultusu və müxtəlif küylərin onu narahat etməsi səbəbindən həkimlərdə müalicə olunub. Hər il təqvimin bu günlərində Mirmövsüm ağanın qəbrinin başına ağlaya-ağlaya dolanıb valvarırmış: "Ağam bağışlayandı, Allah bağışlayandı...".

Qadın sözünü bitirməmiş elan eşidildi:

"Diqqət! Moskvadan Bakıya 7 yanvarda təxirə salınmış 851 nömrəli reysi qarşılayanların nəzərinə: Sizin təyyarənin gəlməsi yerli vaxtla saat 15-00-da gözlənilir."

Hamı qərribə sükut içindəydi. Aydının anası: "Allah, böyüklüyünə şükür!" - dedi. Seyfəli qadın qəşş eləyib özündən getdi.

Ansızın Aydına çatdı ki, təyyarə salonunda burnuna gələn iy, o uzun illər əvvəl, hava limanının əzablı altıncı günündə əlində tutduğu ağ sarıqlı qızıl balığın güclə sezilən, ancaq heç zaman yaddan çıxmıyacaq, unudulmayan iyidi...

IX FƏSİL

Nemes Nəbi

Bəy Qasım bu uçuş müddətində Allah bilir neçənci dəfəydi ki, şah piyada gedən yerə gəlirdi. Qasım təyyarənin darısqal tualetində güzgüdə diqqətlə özünə baxırdı. Gözlərinin altı torbalanmış, üz-gözü gecə-gündüz yuxusuz qalan, yeyib-içən, paxmeldən hələ tam ayılmayan adamlar kimi şişkin, əzgin, ifadəsiz, azca ağrılı idi. Qasım özünü ilk dəfədi görürmüş kimi, diqqətini cəmləyib, bir az da güzgüyə yaxınlaşdı. Gur şəvə saçlarının alnındakı sərhəddində uşaqlıqdan qalmış iki inəg çapığını elə bil təzə görürdü. Əhvalının məlum dəmində, təyyarənin bu darısqal tualetində, nədənsə, qırx ildən artıq qaşqasında gəzdirdiyi bu çapıqlar gözlərinə müharibə filmlərindəki faşist svastikası şəklində görünürdü. Yadına kənddəki qonşuları - Nemes Nəbi düşdü. Nəbi kəndin orta nəslinə mənsub, sayılıb-seçilən, qeyrətli kişilərindən biriydi. Qarabağ müharibəsində üç oğlu şəhid olmuşdu. Davaya yola salanda təkə böyük oğlu Toğrula beş ay idi ki, toy caldırmışdı. Toğrul Xəlil bəyin oğlu Təbriz Xəlilbəyli ilə bir dəstədə vuruşurdu. Gözlər görüb, qulaqlar eşitməsin, üç oğlunun bəd xəbərini bir gündə eşitdi Nəbi... Ancaq kənddə heç kim onun gözlərində yaş görmədi. Matəm mağarına gələnləri ayaq üstə salamlayırdı, qərribə kədərlənən qarısqıq görkəmi varıydı...

Bu olaylardan dörd ay sonra Nəbinin oğul nəvəsi dünyaya gəldi. Nəbi sol qoltuq cibində dörd aydı gəzdirdiyi bir xışma iri pulu muştuluq xəbərini gətirən qonşu mamaça Sənəm bacının ovcuna basdı. Qəşş eləyib özündən getdi, üzüqoylu yerə dəydi. Yaxındakılar yüyürüb Nəbini yerdən qaldırdılar, həkimlər tökülüşdülər. Xəstəxanada lazım olan yardımı elədilər; huşa gətirdilər, alını bir neçə yerdən çapılmışdı, tikiş qoydular. Həkimlərin təkidinə baxmayaraq, üç-dörd saatdan sonra Nəbi evlərinə qayıtdı. Xəbəri eşidən qonum-qonşu, qohum-əqrəba, dost-tanış tökülüşüb gəlmişdilər gözyaşındınlığına. Ancaq bu qərribə, nisgilli, bənzərsiz göz aydınlığı

verənlərin hamısının gözlərində sevinc qarışıq kədər aydınca görünürdü, titrəyən səslərindən boylanırdı. Gözlərindəki yaş parıltılı, ağrılıydı.

O yay gecəsi səhərə kimi Nəbigilin həyətində Seyid Novruz qarmonda çalırdı, çalırdı deyəndə, qarmonu ağladırdı, zurna-balaban səsi xeyli uzaqlardan eşidilirdi. Nəbi havalı başıyla, tikişli alniyla oynayırdı. Bu kənd nə belə çal-çağır görmüşdü, nə bu qədər göz yaş.

Bir neçə gündən sonra Nəbinin alınıdakı tikişləri sökdülər. Kəndin "Bəqo" ləqəbli bir lağ-lağısı varıydı. Bir gün doqqazda cavanlara pıçıladı ki, ayə, Nemes Nəbi gəlir, özünüzü yığışdırın. Üstündən də qayıtdı ki, baxın, Nəbinin alınıdakı çapıq nemes xaçdı . Yaxınlaşanda gördülər Bəqo düz deyir, hamı qurumuşdu. Odu-budu kənddə Nəbinin adı qaldı Nemes Nəbi. Kənddə beş-altı Nəbi varıydı: Cırtdan Nəbi, Yetim Nəbi, Qancıq Nəbi, Fağır Nəbi, bir də Nemes Nəbi.

Bir neçə gündən sonra, adı doğulmamışdan əvvəl qoyulan Toğrulu bir üzü qız, bir üzü gəlin anasıyla doğum evindən Nəbigilə gətirdilər. Nəbi səhər o başdan çimib, dəstəməz aldı, təzə bahalı paltarlarını geyindi. Həyətdə gəlinin, uşağın ayağının altında qurban kəsdi. İçəri keçib rahatlandıqdan sonra, arvadına: "Mən uşağı görmək istəyirəm, bələyini açın!" - dedi. Gəlin azca kənarda durmuşdu, arvad bələyi açdı. Nəbi irəli gəlib: "Allah, şükür!" - deyib, sağ əlinin şəhadət barmağıyla uşağın nəcisindən götürüb ağzına qoydu. Hamı donmuşdu. Bir an sonra otaqdakıları qərribə titrətmə tutdu. Hamı ağlayırdı... Nəbi otaqdan çıxdı...

Bəy Qasım güzgüdə bir də alınıdakı çapıqlara baxdı. Ürəyində özü-özlüylə yazıq-yazıq danışdı: "Əməliyyatdan sağ çıxsam, özümə ad qoyacam Nemes Qasım...". Duruxdu, dediyinə qımışan kimi oldu. Ancaq kasıb şorbasında yağ üzən kimi, bu arzu - yumor damlası Bəy Qasımın ümumi əhvalında heç nə idi. Bəlkə də, boğulan adamın saman çöpünə əl atması kimi bir şeydi...

X FƏSİL

Salxım-salxım buludlar

Aydın illüminatordan buludlara baxırdı. Buludlar topa-topa, salxım-salxım. Bəziləri birləşib ağ gülə, divə, cinə, şeytana oxşayırdı, hətta bir an Bəy Qasıma oxşayanını da gördü - gözləri çərələ... Yuxarıdan aşağı baxdı, əyrim-üyrüm çay - qoltuğunda barxana gedən, ayrıntı tökülmüş qarıydı elə bil. Gəncliyində şeir yazdığından, hərdən təşbehlərlə düşünər, gördüklərini nəyəsə bənzədərdi. Və birdən ona elə gəldi ki, böyrəkləri ekiz qızlarıdı, birini nişanlayıb, bu yaxınlarda gəlin köçürəcək. Qızını gəlin köçürəcək ata hansı hissləri keçirirsə, o haldaydı Aydın. Uşaqılıq illərində Tavat nənəsi əyilib-qalxıb təndirə çörək yapanda, üz-gözü necə allanırdısa, indi bütün vücudu təndirdəydi elə bil...

Son iki gecə-gündüz Aydın üst-üstə bir saat yatmış olardı, ya olmazdı. Göz qapaqları ağır qazamat darvazası kimi sözünə baxmadan qapanırdı. Qərribə yuxu görürdü Aydın: Oğlu Orxanın neçə illərdi övladı olmurdu. Həkimlər də deyirdilər ki, gəlindən deyil, oğlundandı. Və indi nəyə görəsə həkimlər Aydının bətninə mayalayırılar uşağı, uşağı yox ekizləri. Ay Allah, bu uşaqlar başlanğıcda elə balacadılar, balacadılar ki, alma boydadılar. Ay Allah, lap elə böyrək boydadılar. (Böyrəkləri bətnindəki, ekiz uşaqlarıdı Aydınım.) Böyrəklərini yox, bir böyrəyini doğub verəcək övladlığa Bəy Qasıma.

"Ay Allah, Bəy Qasım nəydi, bəs Orxan necoldu..." - yerində vurnuxdu Aydın, ayıldı. Ayıldı deyəndə ki, ayılan kimi oldu, kipriklərini qaldırıb yanında Bəy Qasımı gördü - doğacağı övladını saxlayacaq adamı. Yox, yox! Böyrəyini saxlayacaq adamı. Yuxunun təsirindəniydi, ya nəydi Qasım ilk dəfə ona məhrəm, çox məhrəm gəldi. Oğlu kimi, ya heç özü də bilmədi kim kimi... Qasım onun övladını saxlayacaq həm ata, həm də anaydı... Aydın Qasıma ilıq, doğma gözlərlə baxırdı, Aydın yuxudan hələ tam ayılmamışdı...

Təyyarənin salonunda işıqlar yandı. Işıq iki əl idi, Aydının kipriklərindən tutub göz qapaqlarını səhnə pərdəsi kimi yuxarıya çəkdi. Aydın bu dəfə yanındakı Bəy Qasımı aydın, lap aydın gördü. Üzündə-gözündə ağrıların və qorxunun çox şeyi sil-süpür elədiyi Bəy Qasımı.

XI FƏSİL

Göydələnlər

Böyrəklərinin ağrısından üzünün keyimiş ifadəsi suç və əzab qarışığıydı Bəy Qasımın. Onun biznesinin bir qolu da hündürmərtəbəli evlərin tikintisiydi. Son bir-iki ildə Bakıda tikilən "göydələnlər"-lərin 30-40%-i Bəy Qasımınıydı. Söz-söhbət gəzirdi ki, bu bina konstruksiyalarında işlədilən poladın çox böyük əksəriyyəti təkrar emal olunmuş metaldandır ki, bu da qəti qadağandır. Qumu - duzludur, bu da yolverilməzdir. Bəziləri də radiasiyası yüksək olan neft buruqlarının yerində tikilir. Keyfiyyətsiz tikilən binalar hər an orada yaşayanlar və ətrafdakılar üçün təhlükə törədir. Arxitektura əhəmiyyətli binaların sökülüb, yerində "göydələnlər" tikilməsi mədəniyyətə zərbələr vurur, tarixi yaddaşın itməsiylə nəticələnir, yayın boğanağında yelçəkənlərin - sərin hava axınlarının qarşısını alır, Nyu-Yorkun misalında günəş şüalarının qədərincə düşməsinə mane olur və sairə. Axı, həm də deyilənlərə görə, tarixi gözəl Bakımız XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində dünyanın tanınmış arxitekturları tərəfindən dörd-beş mərtəbəli binalar üçün planlaşdırılmışdı (yeraltı və yerüstü relyefi nəzərə alınaraq).

...Təhlükə, allahsızlıq, cinayət! Bu üç şey Bakını "göydələnlərlə" bəzəyənlərin əməlləridi.

Bəy Qasım bir il əvvəl bir məclisdə qədərincə dəmlənəndən sonra demişdi ki, Bakının mərkəzindəki bütün evləri sökəcəm, ancaq Murtuz müəllimə yerində tikdiyim "göydələnlər"dən yer verəcəm. Qalanlarını qolamazdıacam, hara düşərlər, düşərlər - Əhmədliyə, Günəşliyə... - belə deyib şaqqanaq çəkmişdi Qasım.

Aydının yadına qürbətdə otuz altı yaşında ağrılar və əzablar içində dünyasını dəyişən Məhəmməd Əsəd Bəyin son avtobioqrafik "Sevgidən bixəbər kişi" romanından Bakı Sevgisi düşdü: "Bakı - Xəzərin sahilindəki bu neft metropol şəhərində mənim uşaqlığım keçmişdi. Vətənsiz həyat boş və mənasızdır. Vətənimizi itirmişəm. Bu əzab çox dəhşətlidir. Bu məni içimdən yeyir və gəmirir. Bəli, səhərin bu səhər çağında mənə əzab verən, incidən bu mərhəmətsiz ağrıların dözülməzliyindən uşaq kimi ağlamaq istəyirəm. Mən qürbətdə dəfn olunmaq istəmirəm! O şəhər hələ avropalaşmamışdı, amma artıq Asiya da deyildi. Qədim qala divarı, şərq sarayları mənim xəyallarımı səmaya ucaldır.

Bu gün mən dünyanın bütün zövq-nəşəsini görmüşəm, içkidən tutmuş morfiya qədər (Əsəd Bəy ağrılara yalnız morfilə dözə bilirdi). Amma ən gözəl həzz sehirli, sirli Bakının qədim qala divarlarının və sökülmüş qədim sarayın (Şirvanşahlar) darvazasını xatırlayaraq xəyallara dalmaqdır. Bu darvazanın yuxarısı əyri-oval, bu möcüzəli hərfləri, bu nazik sütunlar mənim həyatımın ilk böyük məhəbbəti, ilk sevgisi idi. O qala divarlarından bu ölüm yatağına qədər olan yol çox uzun idi.

Mən köhnə bir qala divarını sevirdim. O qala divarını ki, o, şəhərin mərkəzində, Bakının yarıdağıdılmış İçərişəhərində yerləşirdi. Mən qədim Qalanın xarabalığını sevirdim. O qədim Qala ki, onun qayğısına kimsə qalmırdı, o Qala mənim həyatımın ən böyük məhəbbəti olmuşdu və bu sevgi mənim həyatımı müəyyən etdi. Bu əsl sevgi idi."

Bəy Qasımın böyrəklərinin ağrısı anbaan artırdı. Birdən ağrılar daha da dözülməz dərəcədə şiddətləndi, qıvrılıb: "Aydın, ölürəm", - deyib bayıldı. Aydın cəld təyyarə bələdçisinin düyməsini basdı. Üç dəqiqə sonra Qasımın venasına iynə vurulurdu, yaxasının düymələri açıqıydı, rəngi ağappağıydı, nəbzi seyrəlmişdi. Bir az da keçdi, Bəy Qasım yuxudaydı - dərin dərman yuxusunda...

Yuxuda kimisə danlayırdı: "Ay filan-filan şüdə, Türkiyə səfirliyinin təzə yerini deyirəm - "Güllüdərəni"... Bir az diribaş olsaydın, indi yetmiş milyon dollar irəliydim..."

Dərman yuxusunda Bəy Qasımın böyrəklərinin saz vaxtıydı. Aydın bir də gördü ki, Qasımın şalvarının balaqları islanıb, ayaqlarının altında su gölməçələnir. Öndəki kreslodə oturan eynəkli əsəbi kişi ayaqqabılarını çıxarıb qəzet oxuyurdu, corabları islananda diksindi: "Kes köse?" - deyib arxaya cevriləndə məsələ aydın oldu. Kişi çaşdığından deyinə-deyinə, ayaqqabıları əlində tualetə tərəf götürüldü. Təyyarənin salonuna xəstə - üfunətli sidik iyi yayıldı...

Aydın düşünürdü: "Bir neçə il keçəcək, gözəl Bakımızdan heç nə qalmayacaq. Paris qalacaq, Münhen qalacaq, Venetsiya, Sankt-Peterburq qalacaq, dünyanın gözəl-gözəl şəhərləri öz tarixi simasında qalacaq, Bakı qalmayacaq. Maykl Ceksonun üzündə aparılan uğursuz kosmetik əməliyyatlardan sonrakı üzə bənzəyəcək Bakımız. İçəri şəhəri, fontanlar bağı ətrafı gözəl tarixi binaları olan Bakı olmayacaq. Tək-tək binalar qalacaq. Məsələn, şəhər meriyasının binası, Alman səfirliyinin binası qalmayacaq. Onunla üzbəüz incəsənət universitetinin gözəl arxitektur binasının yerindəki "göydələni"nin hündür mərtəbələrinin birindən nəvə babasından soruşacaq:

- Bu gözəl tarixi binaların yanında "göydələni"ləri kim tikib?

Baba kövrələcək:

- Bala, sən on beş-iyirmi il əvvəlki gözəl Bakımızı görsəydin... Axı, dünyanın yeddi möcüzəsindən biri qalıb. O möcüzələri yox edənlərə gözəl, tarixi Bakımızı dağıdanlar əlavə olunacaq. Bəlkə də, bir möcüzə baş verəcək, bir gözəl gün şəhərimizin bu yöndən sökülməsi dayandırılacaq!"

Bəlkə də bu fikir Aydının özünün-özünə təskinliyi idi... O, yaxasının düymələrini açdı, sinəsi od tutub yanırdı.

Salonun havasından hələ də Bəy Qasımın sidiyinin iyi gəlirdi...

XII FƏSİL

Niyə Qasım bəy yox, Bəy Qasım

Bəy sözü Qasımın adının əvvəlində niyə gəlirdi? Bunun qəribə bir tarixçəsi var. Bildiyimiz kimi, bəylik nəsilliklə olur. Məsələn, Üzeyir bəy Hacıbəyov, Mustafa bəy Topçubaşov, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Qasım bəy Zakir və sairə. Qasımın nəsil-səcərəsində bəy olmamışdı. Hal-qəziyə belə olmuşdu ki, Azadlıq meydanındakı mitinqlər vaxtı Qasım çadırlarda yandıрмаğa iki maşın dizel yanacağı gətiribmiş. İlk dəfə orada uşaqlardan kimsə ona Bəy Qasım deyib. Odu-budu adı qalıb Bəy Qasım. Sonralar Qasımğilin qonşusu - Yetim Əlinin oğlu Şahmərdan mənə danışdı ki, onu Bəy Qasım çağıran öz doğma əmisi oğlu Məmməd idi. Məmmədi də özü öyrədibmiş belə desin. Əlqərəz, Cəbhənin vaxtında Bəy Qasım yanacağın gecələr gizlicə benzin çənləri dolu qatarlarla Qazaxdan o tərəfə satılmasının əsas təşkilatçılarından biriymiş. Hakimiyyət dəyişildəndən dərhal sonra o, mətbuatda, televiziya Cəbhə hakimiyyətini söyməyə başladı. Bu yöndə müxtəlif aşkar, ya gizli tədbirlər silsiləsini istiqamətləndirib həyata keçirdi. Bir sözlə, zirək oğulun ağı başında, əli cibindəydi. Adının əvvəlindəki təyinin izahı belə oldu ki, guya o, keçmiş hakimiyyət dövründə hakimiyyətdəki məmurlardan biri ola-ola, Cəbhəyə müxalif olub. Xülasə, nadir nüsxələrdən biri kimi Bəy Qasım dəyişilən hakimiyyətlərin Bəy Qasımı olaraq qaldı.

Şahmərdan deyirdi ki, güclü şahmatçılar kimi Bəy Qasımın da bundan sonrakı on-on beş təzə hakimiyyətə ehtiyat gedişləri, tədbirləri var...

"Sən saydığını say, gör fələk nə sayır", - deyib babalar.

Bəy Qasım dostlarına vəfasız çıxmışdı, böyrəkləri də ona...

XIII FƏSİL

İşıq haqqı

Neçə illər əvvəl Qasımın uşaqlıq dostlarından biri türmədən bir gözlə qayıtmışdı. Səbəbini soruşanda Navrız (onu uşaqlıqdan belə çağırardılar): "Sol gözüm hər dəfə səyriyəndə başıma bir iş gəlirdi. İki dəfə oğurluq üstə tutdular, bir dəfə də (heç danışılası döyül)... Bu dəfəki srokumda bir ömürlük yatanla dalaşdım, az qaldı öldürə məni, yenə gözüm səyriməyə başladı. Bir paslı mismar götürüb, oyub tökdüm yerə... Yoxsa bir gün məni əllim-ayaq güdaza verəcəkdı, bu..."

Bu əhvalat hardan düşdü yadına Qasımın - bilmədi. Ancaq dostunun özü oyduğu gözü, böyrəklərinə və Qasıma çox oxşayırdı... Bu fikir içinnən keçən kimi əti ürپəşdi, canına titrətmə düşdü, əl-ayağı buzdadı, Şahin, Şahin, - deyib huşu qaraldı.

Aydın başının üstündəki yardım düyməsini basdı.

Qasımın sol dirsəyinin iç bükümündən venasına yeridilmiş iynənin düyməcik qapağını qaldırıb dərman yeritdilər, oksigen borusuyla nəfəs aldirdılar, alnının, üzünün tərini nəm məndillə sildilər. Özünə gəldi, yavaş-yavaş baxışları aydınlaşdı, rəngi-rufu duruldu...

Aydın da üzündən narahətçılıq izləri hələ də tamam çəkilməmişdi. Qasım Aydına yuxusunu danışmağa başladı:

"İndicə yuxuda Şahin iki əliylə boğurdu məni. Nə illah eləyirdim buraxmırdı hulqumumu, yalvarırdım, yaxarırdım, nələr-nələr boyun olurdu buraxmırdı. Azca, lap azca da boğazımı sıxsaydı ölmüşdüm, ölmüşdüm, ay Allah! Birdən yadıma düşdü, yadıma düşdü Şahinin andı - İşıq haqqı! Şahinin atası bir günün içində gənc yaşlarında qlaukomadan (el arasında "Qara su" xəstəliyi deyirlər) gözlərinin nurunu itirmişdi. Şahin, səni and verirəm İşığa, burax məni, - deyən kimi buraxdı əllərini.

Aydın, axırımydı, əllərini çəkməsəydi. Ay Allah, bu nə yuxuydu!..."

Sonra xeyli müddət ikisi də dinməz-söyləməz oturdular. Aydın hərdən gizlicə gözlərinin qulağıynan Qasıma baxırdı, Qasım xəyallarda, öz aləmində idi.

Şahinlə dostluğunun ilk günlərindən düz otuz üç ili nağıl-dastan sürətiylə üzü bəri gəlirdi. Şahin həmişə dost kimi, qardaş kimi ona sadıq olmuşdu. Şahin həmişə (son bir neçə ili çıxmaq şərtiylə) Qasımdan imkanlı, adlı-sanlı olmuşdu. Qasım həmişə kasıb halıyla Şahinin süfrəsində əyləşmiş, eldə deyildiyi kimi, onun tonlarla çörəyini kəşmişdi. Hətta bir dəfə, uzaq gənclik illərində Şahinin arvadı abortdan yenicə evə gəlib, yatağa uzanıbmış, Qasıma görə Şahin ona bir şillə vurub, yataqdan qaldırıb ki, dur, dostum gəlib bizə, layiqli süfrə açmalıyıq. (Şahin uzun illər sonra arvadından buna görə üzr istəyibmiş.)

Dostluqda üç alma olur: ikisi birində, biri birində. Bu dostlarda üçü də birindəydi - Şahində. Xülasə, dastan dili yüyrək olar, deyirlər. Düz iyirmi səkkiz ildən sonra Qasımın əli gətirir - vəzifəsi, pulu, imkanları... Və Qasım Şahindən üz döndərüb, uzaqlaşır.

İndicə Qasımın Şahinlə dostluq illərindən bir xatirə yadına düşdü. Qasım o vaxtlar tez-tez məclislərdə tay-tuşlarına danışardı ki, bir dəfə şəhərdə pul qabımı, içində də olan-qalan yenicə aldığı məvacibimi itirmişdim. Ürəyimdə üç dəfə: "Ya Şahinin cəddi, kömək ol", - dedim. Heç üçcə dəqiqə keçməmişdi ki, küləkli Bakı havasında, Əlyazmaları Institutunun üzübüzündə, ağacın dibində bir kağız bağlama gördüm. Sağımda-solumda, o həndəvərdə heç kim yox idi. Nə isə... Allah özü yetirmişdi. Götürüb açdım, düz iki dəfə itirdiyim puldan çox idi...

Dostlar bir-birindən (Qasımın günahınan) ayrı düşəndən bir il sonra o, bu ağır xəstəliyə düşər oldu. Xəstələnəndən sonra Qasım yenə dəyişdi: qardaşığıldə qəfəsdən quşları açıb azadlığa buraxdı, bir dostunun bağındakı itə bir günün içində insana layiq şərəit düzəltirdi, tabeliyindəki işçisinin atasığıldə kənddə qonaq olanda hovuzdakı balıqları yaxınlıqdakı çaya buraxdırdı və sairə, və ilaxir.

Qasım öz genetik naqislikləri ilə və onun törətdikləri mənfiliklərin Tanrı dərğahındakı qeydiyyatıyla mübarizəyə başlamışdı. Görəsən, gec deyildi ki?..

İndi bu dəqiqə, ömründə Qasıma xəyanət etməyən dostu Şahin onu - Qasımı, yox, yox, Bəy Qasımı yuxuda boğurdu. Və bir Allah bilir ki, "Işıq andı" Qasımın yadına düşməsəydi, vəziyyəət necə olacaqdı...

XIV FƏSİL

Qara qıllı meymun

Bəy Qasımın Bakıdakı həkimi Mirsəlim Əhməd zadə həm də çox inanılan seyid ocağının oğludu. Yola salanda əlini Qasımın başına çəkib demişdi ki, cəddim haqqı, sağ-salamat geri dönəcəksən, bu dəqiqədən xəstəliyini yadından çıxart, vəssalam. İnşallah, bir də səni sappasağ Bakıda qarşılayacağam.

Ancaq Qasım heç bir dəqiqə də olsun xəstəliyini yadından çıxarda bilmirdi, Aydın da oğlunu - dəmir barmaqlıqlar arasından gecə-gündüz ona sarı boylan qara qaşlı, qara gözlü Orxanı. Axı, böyük hesabla, onun günahı yox idi. Günah çoxlarındaydı - bəy qasımlarda, məmmədlərdə, Orxanın anasında, lap elə Aydın da, kimlərdə, kimlərdə, ancaq Orxan günahsız idi. Aydın günahsız ciyərpərasını qazamatdan çıxarmaq üçün böyrəyini verəcəkdi, bir də qara ciyərinin bir hissəsini, lazım gəlsə, canını da verərdi, tək oğlu azadlığa çıxsın. Aydın min bir əzaba, əziyyətə dözmüşdü, arzuların qanadında böyütmüşdü Orxanı, ürəyi istədiyi kimi yeməmişdi, geyməmişdi, neçə-neçə keflərdən qalmışdı, ömründən, günündən, işığından kəsib boya-başa çətdirmişdi, indi də ki, belə... Dərindən köks ötürdü Aydın.

Qasım dirsəyiylə yüngülcə dümsüklədi onu: "Aydın, Aydın, yadıncadı həkim Miri bizi yola salanda dedi ki, xəstəliyini yaddan çıxart, sappasağ geri dönəcəksən? Heç cürə xəstəliyimi yaddan çıxara bilmirəm. Düşəcəyimiz vaxt azaldıqca, darıxma tutur məni, daha da ümitsizləşirəm." Aydın son günlər bir az da büzüşüb, balacalaşan Qasıma bacardığı qədər ürək-dirək verdi. Araya yenə sükut çökdü. Qasımın beynində Miri həkimin "xəstəliyini yaddan çıxart" sözləri dalbadal əks-səda verirdi. Axı Qasım nəfəsini kəsən, onu ölümün ağışına sürükləyən, saatbasaat ağırlaşan xəstəliyini necə yaddan çıxara bilərdi?

Aydın yadına anasının çox sevdiyi, hərdən yeri düşəndə danışdığı bir rəvayət düşdü: "Keçmiş zamanlarda ucqar dağ kəndindən cibində xeyli pulu olan bir kişi, ömründə ilk dəfə böyük şəhərə gəlir. Şəhərdəki qələbəlik - hündür binalar, bazar-dükənlər, çeşid-çeşid yeməklər, parçalar, paltarlar, məscidlər, bir sözlə, görmədiyi qəribəliklər kişini heyran edir. Bazarda toxumsatana yaxınlaşıb deyir ki, qardaş, bax, onu görürsən (məscidin gümbəzini göstərir), toxumundan varsa,

sat mənə. Toxumsatan əvvəlcə bir an duruxur, sonra tövrünü pozmadan deyir ki, var, qardaş, onun toxumundan, var. Ancaq bu toxumu əkəndə, qara qıllı meymunu yadına salsan, o gördüyün tərsinə bitib yerin təkinə gedəcək. Ucqar dağ kəndinin ayrımı sevincək toxumu alıb kəndə dönür. Toxumları əkəndə nə illah eləyirsə, qara qıllı meymunu yadından çıxara bilmir. Əkdidiyi də turp toxumuymuş. Məhsul yığılanda, toxumsatanın dediyi vaxt torpaqdan məscid gümbəzinin cırtından boydaları çıxır.

...Toxumsatanın atasına rəhmət oxuya-oxuya özünü söyürmüş o kişi."

Bu dərdin, ağrının içində Aydını gülmək tutdu. Aydın durduğu kreslosunda isti palçıq vulkanının pıqqıltılarıyla xırda-xırda titrəyirdi.

Bir an da olsun Aydın oğlunu, Bəy Qasım böyrəklərini, o kəndli də qara qıllı meymunu unuda bilməzdilər, bilmədilər də...

XV FƏSİL

Güllü müəllimə

Artıq necə saatdı ki, havadaydılar. Saatları təyyarə kreslosuna pərçimlənən Aydının qurşağından aşağı ayaq barmaqlarınacan qan göllənmişdi. Eldə deyildiyi kimi, ayaqları şişib kündələnmişdi. Elə bil başının, köksünün, qollarının qanı axıb-sürüşüb qurşağına, oradan da aşağılara yığılmışdı... Qurşaqdan aşağı ilıq naftalan vannasında Aydın, dərdlərin içində - qara torpaqdakı peyinlikdə bitən xiyar koluydu elə bil. Bu qarışıq, özünə tanış gələn-gəlməyən əhvalı onu çəkib kəndlərinə, uşaqılıq illərinə və əslində, qonşuları Güllü müəlliməgilə aparırdı. Güllü müəllimə otuz-otuz beş yaşlarında, kənd arvadlarının diliylə desək, qartımış qızıydı. Sol yanağının üstündəki balaca qara xalını bir az da qaralayıb böyüdər, sürməsi, ənliyi-kirşanı artıq kimi görünərdi. Bəstəboylu, ağbəniz, əndamı dolu, baldırları təzəcə sudan çıxan ağ balığa oxşayırdı, yeriyəndə titrəşərdilər. Müəllim yoldaşlarıyla danışanda, başqa kənd qızlarından fərqli, bir neçə saniyə adamın düz gözlərinin içinə baxardı, azca əyilib başını aşağı salsada, projektorun vurduğu dovşan gözü kimi həmsöhbətlərinin gözləri işıqlanar, sonra azca qaralar və bu işıq-qaranlıq effektində ətraf xeyli müddət görünməz olardı... Əlqərəz, Güllü müəllimə,

deyilənlərə görə, qonşuları Mustafadan kəsirdi. Kənd deyimində "kəsmək" - bir adamın birindən xoşu gəlməyi, bir az da seksual tərəfə xəyali meyillənməyi. Mustafa da boylu-buxunlu, cantaraq bir kişiydi. Təxminən əlli-əlli beş yaşlarında dörd uşaq atasıydı. Uzun qara kiprikləri, şəvə kimi saçları varıydı, qaşları hənəm-mənəm kişinin bıığından uzunuydu. Nazik siçan quyruğu bığ saxlayırdı, alma boyda ağı-qaralı gözləri varıydı.

Güllü müəllimə qoca anasıyla bir evdə yaşayırdı. Məktəbdə nəğmə dərsi deyirdi, babat da tar çalmağı varıydı. Kənddə danışırıdılar ki, Güllü uşaq ikən, anası bir axşam inək sağanda, heyvan hürküb uşağı ayağıyla başından vurubmuş. Ona görə də Güllü şəhərdə bir müddət hətta xəstəxanada da yatıbmiş. Bu hadisədən sonra qızda elə bil şeirə, musiqiyə həvəs birə min artıbmiş. Elə bu həvəs də sonralar onu Asəf Zeynallı adına musiqi məktəbinə gətirib... Xülasə, Güllü müəllimə kimi qayıdandan sonra düz iki dəfə nişanlanmışdı. Birinci nişanlığını ovda dostlarından biri təsadüfən güllə ilə vurmuşdu. Bir neçə ildən sonra qonşu kənddən Qasımalı kişinin oğluna nişanladılar Güllünü. O, oğlan da həmin il Rusetə sezona getmişdi ki, toy tədarükü görsünlər. Orada soyuqlarda bir qıza ilişib qal oğlu qal oldu...

Bu uzun tarixi qısa keçib gəlib çataq Güllü müəllimənin qonşusu Mustafagilə. Onların həyətlərinin ara çəpəri nə Mustafa kimi boylu-buxunlu, nə də Güllü müəllimə kimi əndamlıydı. Adi kənd evlərinin çör-çöpdən, tikandan hörülmüş arakəsməsiydi. Bu iki həyətin şərikli çəpərinin tən ortasında bir şərikli su quyusu da varıydı, gecələr ay işığı başından düşüb ta dibinəcən nurlandırardı.

Bu kəndin uşaqlarının oynadığı bir oyun varıydı - "yeddi şüşə, qəcəmə daş" (Yeddi şüşə qırığı - ləpiyi, üst-üstə düzülərdi. Uzaqdan növbəylə uşaqlar bir əlçim daşı bu şüşə qalağına atardılar. Kim daşı bu qalağın düz təpəsinə atıb, hamısını çiliksəydi, o, oyunu udardı.).

Güllü müəllimə Mustafayla yay gecəsinin düz ortasında, ilk dəfə gözləri yumulu öpüşəndə ona elə gəldi ki, gözlərinin içində yeddi şüşə qəcəmə daşın şüşələri çiliksəydi... Şüşələr işıqdandıydı, bu işıq beynindən, ürəyindən axıb, ruhuna yayıldı...

Ay - ilahi bir narıydı. İki gözəgörünməz əl sıxırdı onu. Ayın işığı - maye işığıydı, maye nur isladır Mustafanı, Güllünü. Ay gecəyə nur sıxırdı. O maye nur ətrafda olan hər şeyi nurlandırır, hətta insanların da içinə nüfuz edirdi, ürəklərdən işıq axırdı qan qarışıq... Ayın işığı gecənin tən yarısı həyətdəki dərin su quyusunun da başından düşüb dibinəcən nurlandırardı...

O quyuya boylanın, özünü dumduru bulaq suyunda güzgülənən bir əlçim ayın içində görərdi...

Yarpaqların titrəyişi bir şlalə yaraşığıydı, dağlar da çimirdi, köynəyində işıldaquş düymələri, çay bir gümüş kəmər kimi qurşamışdı ormanı... Dünya başdan-başa nur içindəydi.

Bu kəndin Güllü müəlliməylə Mustafagilin həyatindəki Ay, bu Ayın maye işığı haldan-hala, rəngdən-rəngə düşürdü, günü-gündən nurlanırdı. Ağaclarda son payız narları təkəm-seyrək sallananda, sallanıb da allananda Mustafanın arvadını bir qəribəlik heyrətə saldı. Əvvəl hec nə anlamadı, xəyalına min cür fikir gəldi. İki gündən sonra ona elə gəldi ki, bu dərini heç olmazsa bacısı Vahidəyə deməsə, ürəyi partlayacaq:

- Ay bacı, vallah, bu qəribə işdən hec başım çıxmır. Mustafanın alt paltarını hər dəfə yuyanda zəfəranlı olur, - deyib pörtən kimi oldu.

Validə yaşca bacısından kiçik olsa da, onnan xeyli ayıq idi:

- Aaa, başıma xeyir, bə bilmirsən, arvadlar kişiləri özlərinə cəlb etmək üçün şeylərinə zəfəran çəkirlər. Deyirlər ki, bu məsələ o məsələni də gücləndirir, hallandırır... O kişi bir də o arvaddan ömürlük əl cəkmir.

Aydının xəyallarının bu şirin yerində təyyarə bərkdən silkələnməyə başladı. Bələdçinin elanından məlum oldu ki, təyyarə böyük bulud kütləsinə daxil olub, kəmərləri bağlamaq lazımdır...

XVI FƏSİL

Milçək

Ağrılarında, dərindən başqa Bəy Qasımın əsəbləriylə oynayan (təyyarə salonunda nadir hadisə olan) bir bala milçək də peyda olmuşdu. Gah üzünə, gah başına qonur, qovalayanda bir dövrə

vurub qayıdırdı, yenidən qaraladığı (ya iyinə vurulduğu) Qasıma qonurdu. Hər dəfə qonanda Qasım bir azda cinnənirdi. Axır Aydının köməyiylə bala milçək qəzet bükülüsü ilə zərərsizləşdirildi. Ancaq qonduğu yerlər - sağ ayağından corabın üstündən və sol gicgahından sancdığı nöqtələr dəlicəsinə qaşınıb yandırırdı. Qasım həmin yerləri tüpürçəkləsə də, xeyri çox az oldu. Elə qaşına-qaşına da yeddi-səkkiz il əvvəlin milçək əhvalatı yadına düşdü: "Klara Aslanova çox yuxarı bir ailədən idi, uşaq üstə ərinnən boşanmışdı. Bəy Qasımla araları sazıydı. Ona məhəbbət də demək olardı, dostluq da, daha nə bilim nə də... Ancaq Klara xanım çox təmizkar, yaraşlıq, bir az da ağır xasiyyətliydi. Xasiyyəti anasına bənzəyirdi, atası yüksək rütbəli dövlət məmuru olsa da, çox mülayim bir kişiydi. Qasım da bu xanıma nələr eləməmişdi - politexnikin yanında üç otaqlı daş ev, altına bahalı "inomarka", dəm-dəstgah, nə desən. Ancaq bədbəxtlikdən, Klara xanım qəfildən o andır xəstəliyə tutuldu, həkimlərin, dostların, qohumların ciddi-cəhdinə baxmayaraq, bir ayın içində şam kimi əridi, dünyasını dəyişdi. Şəhər qəbiristanlığının sağ əldəki bölməsində dəfn olunacaqdı. Tabut çiyinlərdə qəbiristanlığa daxil olanda, Klara xanımın ağzına bir milçək qonmuşdu. Bunu da tərs kimi Bəy Qasım gördü. Ha özünü yığışdırdı ki, "tabutu endirin, milçəyi qovalayım", - desin, cürət eləmədi, utandı. Ona elə gəldi ki, ondan başqa heç kim görmür o milçəyi, bəlkə də görənlər varıydı, ancaq onlar da çaşmışdılar. Qasıma elə gəlirdi ki, o milçək öz ağzına qonub, əllərini bağlayıblar, qovalaya bilmir. Parıltılı yaşıla çalan qanadları varıydı o milçəyin. Və birdən Qasıma elə gəldi ki, o milçək Klara xanımın birinci əri Nicatdı. Universitetin hüquq fakültəsini Lenin təqaüdü ilə bitirən, kasıb, çoxsaylı ailədən olan yaraşlıq Nicat. (Klara xanıma karyera xətrinə evlənmişdi, sonradan ayrıldılar. Əslində, Bəy Qasımın da Klara xanımın atasından, əmilərindən umacağı çox şeylər varıydı.) Xülasə, Nicat - milçək Klara xanımın dodağında, tabut çiyinlərdə, Bəy Qasımın da ödü ağzında, dəfn izdihamı qazılan qəbrə yaxınlaşdı. Bir də gördülər ki, Bəy Qasım tir-tap gəldi yerə. Əsil həqiqəti bilməyənlər, əti ürpəşib yerə dəyəən Bəy Qasımı ürəklərində az qala Məcnuna tay elədilər...

O dəfədən sonra Bəy Qasım düz üç həftə xəstəxanada yatdı. Xəstəxanada hər gün ən azı iki-üç dəfə o milçək Qasımın xəyalında Klaranın dodağına, hərdən də girəvə tapıb Bəy Qasımın ağzına qonurdu."

Və bir az əvvəl Aydının təyyarə salonunda qəzetlə zərərsizləşdirdiyi bu bala milçək yəqin o milçəyin balasıymış...

Bəy Qasımı soyuq tər basmışdı.

Haradasa şüuraltında, dərinliklərdə Klaranın taleyi ilə öz taleyinin arasında (milçəklərin köməkliyi və şahidliyi ilə) oxşarlıqlar işarırdı. Qasım nə özünün, nə də Klara xanımın indi olmayan milçəklərini qova bilmirdi...

Aydın Qasımın üzünə zəndlə baxdı və cəld başının üstündəki yardım düyməsini basdı...

XVII FƏSİL

İnsangözlü balıq

Heyətində üç nəfər olan reanimasiya briqadası - iki həkim və tibb bacısı, onlara qoşulan təyyarə bələdçisi Bəy Qasıma intensiv yardım göstərirdilər. Sol əlinin üstündəki venadan damarına dərman yeridir, oksigen yastığından nəfəs aldırır, peysərini ovuşdururdular... Bəy Qasım yuxudaydı, qapalı göz qapaqlarının altındakı göz almaları gördüyü yuxunun təsirindən kisədəki tülkü kimi qabarıb-enirdi. İllərdən bəri ara-sıra təkrarlanan yuxulardan birini görürdü: "İnsangözlü balıqla üzübüzdü dənizdə. O balığın başı - yaraşlıq iyirmi doqquz-otuz yaşlarında kişi başıydı, gözləri Müşfiqin, şair Müşfiqin, Mikayıl Müşfiqin gözləri. Hər dəfə bu yuxunu görəndə, yəni Müşfiqlə üz-üzə gələndə, əti ürpəşirdi Qasımın, sonra titrədərdi, o dünyanı görüb, bir də geri dönərdi... Əslində, bu yuxunun qəribə tarixi varıydı. Neçə illər əvvəl, söz vaxtına çəkər, aylı bir gecəydi. O vaxtlar Bəy Qasım filankəsin şərikiydi, şərikiydi deyəndə ki, əlaltısıydı. Neftin Qırmızı körpüdən başqa daha bir oğurluq satış yolu Xəzəriydi. Yanacaq gəmilərlə Xəzərin dərinliklərinə aparılar, orada əks tərəfin gəmisinə xüsusi nasoslarla vurulardı. Gəmilərin üstündə həmişə böyük kimi Bəy Qasım gedərdi. Bir dəfə otuz yeddinin qurbanlarından biri - şair Müşfiqin güllələndiyi "Nargin" adasından bir az aralıda, gəminin göyertəsində Bəy Qasım qəlyan çəkirdi. Adam başlı, Müşfiq gözlü o qəribə balıq dənizdən boylanıb Bəy Qasıma onun o anda anlamadığı üç söz dedi. Bəy Qasım bu gözlənilməz görüşdən qəşş eləyib özündən getdi, arxası üstə göyertəyə dəydi... Gözlərini açanda kayutadaydı, başının üstündə dənizçilər, yoldaşları. Gördüyünü danışmaq istəyəndə, bir də huşu qaraldı. Balığın dediklərini hannan-hana xəyalında canlandırırdı: "Gözümən doğulan adam". Allah! Bu nə demək idi? Fikir idi, cümlə idi, nəydi?.. Beyninə böyüklərdən, radiodan, televiziyanı eşitdikləri, oxuduqları gəldi: 37-39-un repressiya qurbanlarını "Nargin" adasında güllələyib, dənizə atırmışlar. Adam əti yeyən balıqlar və başqa dəniz canlıları da bu cəsədləri yeyirmişlər..."

Qasım o hadisədən sonra düz üç ay xəstəxanada yatır. Və illərdən bəri o yuxu hərdən təkrarlanır. Bu yuxulardan sonra bir neçə gün yatmağa belə qorxur, özünü olduqca pis hiss edir. Həkimin məsləhətilə güclü sakitləşdirici dərmanlar qəbul edir. O yuxudan sonra Qasım balıq əti yemir, dənizdə çimmir, dəniz kənarına getmir. Dənizə baxan bağına satıb, Novxanıda milyonçuların məhəlləsində özünə bağ evi tikdirir. Xülasə, o balığa Allah insaf versin, görək elə Qasıma görünəydi..."

Bəy Qasım gözlərini açdı, başının üstə həkimi və Aydını gördü. Bir neçə an da keçdi, anladı ki, Xəzərdəki gəmidə deyil, hava gəmisindədir, əlinin üstündəki damarda iynə var...

Həkim:

- Narahat olmayın, lap yaxşısınız, - dedi.

Və Qasımın əlinin üstündəki iynənin qapaqcığını qaldırıb, şprislə damarına bir az dərman yeritdi. O, bir-iki dəqiqənin içində yuxuya getdi. Yuxuda illərdi oğurluq satdığı neftin bir dərəcəyə - yox, yox, böyük, çox böyük, lap kosmosdan görünən nəhəng çökəkliyə töküldüyünü gördü. Bu ki, neft dəniziydi. Hava çisginiydi, hər yan dumanlıydı, çəniydi... Bu neft dənizini ilk dəfəydi belə yaxından görürdü. Ancaq şüuraltı yaddaşında həmişə ona elə gəlirdi ki, neftdən gələn gəlirləri - tükənməz var-dövləti ona ölməzlik gətirəcək. Hansı çətinliyə düşsə, kimə lazımdırsa, neçə lazımdırsa verəcək, o heç vaxt ölməyəcək... Ancaq indi yarı yaşında ona elə gəlir ki, o neftin pulu uzaq, lap uzaqlarda, banklarda, ya lap yaxında - Bakının neçə-neçə əcaib, xatalı "göydələn"ində qalıb. Onun özü bu neft, mazut dənizinin ortasındadır. Neftdə batıb boğulur. Halal haqlarını oğurladığı - zaman-zaman çörəyə həsrət, dərmana pulu çatmayan insanların ah-naləsi də bir yandan bu uzaq, yalnız neft dənizinin ortasında beynini döyəcləyir, üzməyini çətinləşdirirdi. Satdırdığı morfinin, heroinin, həşişin nə bilim nələrin iyi, qoxusu, havası da bu dənizin üstündəydi... Nəfəsi tənqiyirdi bu havasızlıqdan, huşu qaralırdı. Sahilə hələ xeyli qalırdı...

Birdən uzaq-uzaq uzaqlardan bir işıq nöqtəsi an-an böyüməyə, çoxalmağa başladı. Bəy Qasım gözlərini açdı, dərindən nəfəs aldı. "Bu nə yuxuydu, Allah" - deyib, içini çəkdi...

XVIII FƏSİL

Məsmə xala

Aydın gözünün qulağıynan Bəy Qasıma baxırdı. Rəngi-rufu yerindəydi. Əyilib önündəki cibdən qəzet götürdü. Sonuncu səhifədə bir yazı gözünə dəydi: "Əvvəllər ən məşhur ətir firmaları qadın ətirlərinə qara malın testisinin ekstraktını qatırdılar. İndi "Christian Dior", "Chanel" firmaları insan testisindən alınan ekstraktlardan istifadə edirlər. Bu firmaların son uğurları bununla izah olunur", - yazan müəllif sensasiyalı bir məlumat vermək istəmiş, həm də guya ki, onların sirrini açmışdı. Qəzetdə yazılmışdı ki, vəsiyyətlı donörların ürək, böyrək, göz və başqa orqanlarının transplantasiyası kimi, testislərindən də qullanmağa icazə verilir.

Bir an Aydını elə bil ıldırım vurdu. Dizləri, dili, dodağı əsdi, alnını soyuq tər basdı. Ürəyində özünü toxtatmaq istədi. Yaxasının iki yuxarı düyməsini açdı, nəzərə çarpdırmadan alnının tərini sildi...

Aydının haradasa yadına düşdü ki, qudaları - Qarabağ qaçqını Məsmə xala bir dəfə qonşunun qızı Güləri öpəndə ətir iyindən ürəyi gedib bayılmışdı. Üzü üstə yerə dəyəndə sağ gicgahı çapılmışdı. Təcili yardımın həkimləri güc-bəlaynan arvadı ayıldılar. Özünə gələndə ilk sözü bu oldu ki, ay doxtur, ay camaat, qızın ətrindən oğlum Nəcəfin iyini aldım!.. (Məsmə xalanın oğlu Nəcəf, qardaşı Əlinin, qayını Mirkazımın oğluynan Xocalı alınanda əsir düşmüşdülər. Sonradan əsirlərin içindən boylu-buxunlu, yaraşıqlı Nəcəfi ayırıb harasa aparmışdılar. Bu hadisəni öz gözləriylə görən Əlinin, Mirkazımın əsirlikdən azad olunan oğlanları danışmışdılar. Ona görə hələ də Nəcəfin adı itkinlərin siyahısında.)

Məsmə xalanın bu sözlərindən yaxındakılar, elə həkimlərin özləri də belə qənaətə gəlmişdilər ki, yəqin arvad havalanıb. Ancaq bu olaydan altı il keçməsinə baxmayaraq, Məsmə ağılı başında, qara yaylığında, evində-əşiyindəydi. Bircə Gülər ondan uzaq gəzirdi. Keçən il Gülərin toyu oldu. Anasının təkidiylə qonşular, Məsmə xala öpüb onu yola salandan sonra toy məşinında ətirləndi Gülər.

Özündən asılı olmadan gözləri dolmuşdu Aydının. Əlləriylə alnını tutmuşdu, çiyinləri titrəyirdi. Son günlər əsəbləri lap gərilməmişdi. Şüuraltında özünü beynində insan ağılı olan qurbanlıq quzu sanırdı. O qurbanın imtahan anı yaxınlaşdıqca, beyni elə bil ki, daha da həssaslaşdı... Və ona indi elə gəldi ki... Daha doğrusu, gözlərinə göründü: "Məsmə xalanın boylu-buxunlu oğlu Nəcəfi əsirlərin içindən ayırıb "canlı donörların arasına qatırlar. Ürəyini, böyrəklərini, qara ciyərini, gözlərini, dərisini, orqan və toxuma banklarına, ağ ətllərini "Chanel" firmasına satırlar... və hərlənib-fırlanıb həmin şüşə "Chanel"lə Gülər ətirlənir. Ona görə də, qızın ətrinnən oğlum Nəcəfin iyini aldım, - deyər bayılır Məsmə xala..."

Bəy Qasım zəndlə Aydınə baxdı. Üzü görünməsə də, ağlayırdı o. Ehməlcə qolundan tutdu:

- Aydın, Aydın, nolub?

Bir-iki dəqiqəlik sükutdan sonra əllərini alnından çəkdi, gözləri qıpqırmızıydı Aydının. Handan-hana dilləndi:

- Heç... uşaqlıq dostum şair Elturan yadıma düşmüşdü. Keçən il şəkərdən ayağını kəsdilər onun.

XIX FƏSİL

Delfin

Aydın baxışları təyyarənin böyük salonunun dərinliklərinə zillənmişdi. Ancaq ilk dəfəydi ki, salon ilğimdaydı, yaxınlar görünsə də, iki-üç oturacaq o yana hər şey təhrif olunmuşdu. Aydın gözlərinin önündə rəngli xətlər, dairələr görünürdü, lap göy qurşağı kimi. Çevrəsində sözlə deyilməyəcək bir məhrəm ilıq hənir varıydı. Bu ona tanış gələn ancaq unutduğu ab-havaydı. Illər əvvəl atası dünyasını dəyişəndə, xəstəxanadan evlərinə döndükləri gecə o, iyirmi beş kilometrlik məsafədə maşındakı əlnən tutulmayan, ancaq açıq-aşkar hiss olunan, görünən havaydı... Yaxınlıqda ömründə görmədiyi meyrbanlıq, güc və göz qamaşdırmayan nur varıydı. Illər ötüb keçəndən sonra, o həmin doğma, tanış havadaydı. Hər şey təkrar olunurdu...

Nə qədər keçdi, bilmədi. Yadına məktəb illərinin dostu, adaşı - işıq cərrahının nə vaxtsa ona söylədikləri düşdü: "Mən zaman-zaman Allahı yanımda, lap yaxında hiss edirəm. Bəzən o mənim əlimdən tutub yol göstərir, səhvlərimi düzəldir. Bir dəfə doxsan bir yaşlı qadın üçün məxsusi alınmış ən bahalı göziçi mərcini səhvən ondan əvvəl əməliyyat olunacaq kasıb cavan oğlana implantasiya etdim. Ardıcıl aparılan bu iki əməliyyatdakı bülurlara nəzarət edən dörd adama və mənə bu eyni gücdə, ancaq müxtəlif əyarda olan mərcilər Allahın əmriylə o gəncin xeyrinə əksinə görünmüşdülər. O vaxta qədər apardığım on mindən artıq əməliyyatın yalnız birində beş qat - beş mərhələli nəzarətçilərin hamısı bir ilahi səhv eləmişdi. O səhvi edəndə gözlərimin önündən ani olaraq rəngli göy qurşağı gəlib-keçmişdi. O "səhv" o ixtiyar qadına ziyan vermədən bir gənc, kasıb oğlanın xeyrinə gözəgörünməz əllə edilmişdi..."

Cərrah dostum bir xatirə də danışmışdı: "Altı yaşlı qız uşağının ağır fəsadlı gözündə əməliyyat vaxtı qəribə hadisə baş verdi. Əməliyyatın gedişində əvvəlcədən görülüb-hesablanması mümkün olmayan bir mərhələdə iyirmi doqquz bir-birinə yaxın olan variantdan ən yaxşısını ani olaraq seçməyə, mikroskopun altında belə güclə görünən, delfinə bənzər rəngli maye-qovuc kömək elədi, əslində düz yolu göstərdi, nişan verdi. O, haradansa peyda oldu, üzüb tərəddüd etdiyim tərəfə istiqamətləndi, son nöqtədə durub mənə "gəl" dedi. Bir gün sonra məlum oldu ki, tibbdə o vaxta qədər gedilən bütün yollardan bu istiqamət ən optimalı imiş. Illər keçir, mən o balaca "delfini" unuda bilmirəm."

Aydının yadına düşdü ki, bu yaxınlarda hansısa qəzetdə oxumuşdu ki, keçən əsrdə Cəbəllütariq boğazında sərt qayaların arasında gəmilərə düz iyirmi doqquz il bir delfin bələdçilik edibmiş. Boğazda peyda olan gəminin qabağına düşüb sualtı qayalıqlardan sağ-salamat keçirmiş o delfin...

Həkim dostu XIX əsrdə yaşamış məşhur el şairi Aşıq Alının gözlərinin tutulmasını belə nəql etmişdi: "Günlərin bir günündə Aşıq Alının tələbəsi Aşıq Ələsgərin şöhrəti çox-çox uzaqlara yayılır. (Müəllimi paxıllıqdan, ya nədənsə Aşıq Ələsgəri çağırıb elin gözü qarşısında deyişməyi israrla təkid edir. Öz böyük gücünə, qüdrətinə bələd olan Aşıq Ələsgər ustasına çox yalvarır-yaxarır ki, bu deyişmə baş tutmasın, mümkün olmur.)

Deyişmənin zirvəsində Ələsgər ustasını bağlayır. Hikkədən, əsəbdən, güclü stresdən ani olaraq Aşıq Alının gözləri tutulur."

Aydının həkim dostu danışmış ki, gözü otağa bənzətsək, bayırdan görünən ancaq onun aynabəndidir. Otağın içində divardan gözəl bir xalça (torlu qişa) asılmışdır. O xalça yuxarı və aşağı kənarından divara bənd edilmişdir. Qalan böyük sahəsi sadəcə divara söykənib qalır.

Hər şeyə qadir olan Allah-təala istəsəydi, onu bütün sahəsiylə divarına bənd edərdi. Ancaq etməyib...

Aşıq Alıda gözün içindəki o zəriforlu qişa (xalça) gözün divarına "tikilməyən", "yapışdırılmayan" yerdən qopur. Aşıq Alı ömrünün qalan hissəsində Dünya Işığından məhrum olur...

XX FƏSİL

"Mazelin"

Təyyarə vətəndən uzaqlaşdıqca yaxın-uzaq xatirələr Aydına daha ağırlı hücum edirdilər. O, bəzilərindən çinar kimi silkələnir, ancaq qəddini düzəldirdi. Bəzilərisə onu "11 sentyabr"da bağrına təyyarələr sancılan iki nəhəng bina kimi yerlə-yeksan edirdi, fəqət o, heç kimin gözüne görünmədən içinnən yenə qurulurdu...

Növbəti xatirə hücumu qızının və oğlunun uşaqlıq çağlarındanıydı. Qızı Aydanın dörd yaşı olanda, bir dəfə nənəsi dedi ki, gərək sabah gedəm Ləzifə xanımın "qara bayram"ına. Aydanın qulağı "qara bayram" sözlərini çalar-çalmaz soruşdu:

- Nə "qara bayram"? "Qara bayram" nədi? - tez də cavabını verdi:

- Hə, bildim, "qara bayram" - "neqr toyu".

Otaqdakılar gülüşdülər.

Bir də yadına indi uzaqlarda darda qalan oğlu Orxanın yenicə dil açıb, qırıq-qırıq cümlələrlə danışan çağlarındakı hazırcavablığı düşdü. Bir dəfə nənəsi Orxanı heyvanxanaya aparıbmiş. O, yançaqları qırmızı meymunu görəndə, nənəsinə deyir:

- Nənə, gedək evdən "mazelin" gətirək, meymuna çəkək. (Orxan evdə yanığa vazelin çəkildiyini görmüşdü.)

Nənəsi nəvəsinə nağıl danışanda nağıldan əvvəl və sonra deyirdi ki, əgər gözəl və güclü olmaq istəyirsinizsə, böyüyəndə çoxlu kitab oxuyun. Uşaq vaxtı və böyüyəndə Orxan çoxlu kitab oxusa da, son dəfə həbsxanada Aydının gözüne çox zəif, solğun və ümitsiz göründü. Oğlunun beş gün əvvəlki son görüntüsü Aydının gözlərinin önündən getmirdi, ürəyinin yağını damla-damla əridirdi. Yadına çoxdan oxuduğu seirdən bir bənd düşdü:

Yanmış ocaq yeri var

Ürəyimdə sən gedəli.

Bir xəncər sancısı var

Kürəyimdə sən gedəli.

Aydının Bəy Qasıma ana tərəfdən qohumluğu da çatırdı. Və bu qohumluğun Aydına çatması xeyri deyim, ya mükafatı bircə o idi ki, böyrəkləri və qaraciyəri bütün göstəriciləriylə Qasımla eyni idi. Həkimini də, Bəy Qasıma başa salmışdı ki, tibb qanunlarıyla uzaq məmləkətdən olan donorlardansa, Aydınin böyrəyinin müəyyən üstünlükləri var. Müstəri elatdanıydı - qızına yox, dirriyinin məhsuluna yox, böyrəyinə, ciyərinə. Belə-belə fikirlər Aydınin onsuz da yorğun beynini daha da ağırlaşdırır, dumanlandırır. Oturduğu yerdə ağırdan-ağır göz qapaqları qəsr darvazaları kimi yavaş-yavaş qapandı. Yuxuda Moskvada aspiranturada təhsil illərindəydi. "Sokol"dakı yataqxanada müxtəlif ölkələrdən gələn tələbələr qalırdılar. 1981-ci iliydi. Qonşu otaqda iki vyetnamlı oğlan qalırdı. Aydın onlara nə qədər diqqətlə baxsa da, yaşlarını təxminini də olsa anlamağa cətinlik çəkirdi, bir də adları yadında qalmırdı. Özləri kimi adları da elə bil ki, eyniydi. Otaqda iki mərtəbəli yataq varıydı.

Bir dəfə Aydın gecəyarı ağır iş günündən sonra, mətbəxdən özünə isti yemək gətirmiş, necə olursa, ayağıyla otağının qapısını örtəndə qapı bərkədən çırpılır və qonşu otaqdan gələn qışqırıq bütün mərtəbəni bürüyür. Sən demə, üst qatda yatan vyetnamlı oğlan (Vyetnam müharibəsinin iştirakçısı) yuxuda qapının səsinə təyyarə bombardımanı bilib özünü zərblə yerə atır. Qonşu otaqlardan tökülüşüb gələn tələbələr bu olaya gülüşmüşdülər, həm də ürək ağrısıyla acımışdılar.

Səhəri gün Aydın qapısının tini boyu keçə yapışdırmışdı ki, örtüləndə səs olmasın...

XXI FƏSİL

Hadi

Xatirələr səngiyəndə mürgüləyirdi Aydın. Yuxuda:

"Sokol"dakı aspirant yataqxanasındaydı. Dördüncü mərtəbədə mətbəxdən bir əlində qaynar tava, içində qızardılmış kartof, o biri əlində çaydan, otağın qapısını sırtıyla itələyib açırdı. Birdən atəş açıldı. Aydın var gücüylə bağırıb əlindəkiləri yerə atdı. Öz bədheybət səsinə yuxudan ayıldı..."

Gördü ki, təyyarə salonu həyəcan içindədi. Üç nəfər - iki maskalı qadın, üzüacıq kişi ayaq üstədilər... Aydın yuxuda eşitdiyi atəş salondakı oğlanın "diqqət" harayı imiş. Son günlər bəti-bənizi solğunlaşmış Bəy Qasım qulaqlarına qədər qızarmışdı, üzü pul kimi yanırdı. Maskalı qızların qamətləri düz, şüvərək, yalnız gözləri görünürdü - qonurgözlü, ağ dərilili qızlarıydılar, onlara ancaq on doqquz - iyirmi yaş vermək olardı. Üzü açıq kişinin otuz-otuz beş yaşı olardı. Tünd qonur nüfuzedicilə gözləriylə elə bil salondakıların talelərinin dərinliklərinə bir-bir boylanmaq istəyirdi. Dodaqları gözlərindən fərqli qəribə ilıq təbəssümlü, qətiyyətli əlləri, uzun barmaqları vardı. Burnu - ağ üzünə uyğun ölçülərdə, diqqətlə baxdıqda, azca əyrixəncəriydi. Birdən bu kişinin üzünə hardansa qara şəvə saqqal və biğ qondu xəyalında Aydın. Aydın o dəqiqə tanıdı - bu adam dəfələrlə televiziya ekranlarında, qəzetlərdə şəklini gördüyü Hadi idi - Hadi Baykara. Təbrizli balası, azadlıq mücahidi, zindandan yenicə qurtulub saqqalını, biğini qırxdırmışdı.

Aydın yuxudan dəhşətli baş ağrısıyla ayılmışdı. Ağrı an-an artır, dözülməz dərəcəyə çatırdı. Nə qədər özünü sakitləşdirmək istəsə də, bu ağrılar heç cür səngimirdi. Ona elə gəlirdi ki, başı - içində barıt qaynayan qazandı, bu gərginlik arta-arta birdən partlaya bilər... Hamı həyəcan içindəydi. Gözlərin, üzlərin ifadəsi dəyişmişdi. Elə bil ki, təyyarənin özü bütün sərnəşinləriylə, şəxsi heyətiylə, uğultusuyla, ağrısıyla, acısıyla Aydın başının içindəydi... Qulaqları da qızaran Bəy Qasımın bu bir neçə dəqiqədə gözlərinə qan sağılmışdı. Qızartdaq gözləri yaşla dolmuşdu, bu birimi, ya ikimi damla yaş təkə göz yaşları deyildi, çox-çox gizli, ya aşkar mətləblərdən xəbər verən işarəydi. Aydın bir an ağrılarından ayrılıb Qasımın toxtaqlıq verdi:

- Darıxma, Allah kərimdi.

Hadi Baykara salondakılara sakitləşdirici tonda müraciət etdi. Qısaca, ikiye bölünmüş Azərbaycanın, onun Güneyində qalan otuz beş milyonluq xalqının adi hüquqlarının belə olmamasından, ana dilində təhsilin yoxluğundan, dar ağaclarından, dünyanın bu vaxtı fars-iran şovinistlərinin böyük bir millətə etdiyi zülmədən danışdı. Almaniyanın, Vyetnamın birləşməsi, Koreyanın bütövləşib demokratik bir ölkə olması yolunda atılan addımları alqışladı. İkiyə bölünmüş Azərbaycanın faciəsindən dünyanın xəbərsiz olduğunu yana-yana dilə gətirdi. "Aeroflot" təyyarəsinin qısa müddətə şərti girov götürülməsində məqsəd, dünyanın diqqətini bu problemə bir daha cəlb etməkdir, - dedi. Təyyarədəki insanlara heç bir təhlükə olmadığını, məramın sülh və azadlıq olduğunu bir daha bəyan elədi. Qızlardan biri deyilənləri ingilis dilində səsləndirdi. Təyyarədən dünya ölkələrinə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatına bu problemlə bağlı əvvəlcədən hazırlanmış müraciət oxundu.

Salonda qəribə ağır sükut varıydı. Təyyarə uğuldaya-uğuldaya Aydının başının içində uçurdu. Aydının başı böyüyüb göy üzü qədər olmuşdu, bu nəhəng təyyarə uçduqca beyninin bütün toxumalarını dağıdır, damarlarını qırırdı... Birdən Aydının başı ağır un çuvalı kimi Bəy Qasımın çiyinə düşdü, gözləri yumuldu. Qasım Aydının ağzından bircə bu kəlməni eşitdi: "ölürəm". Qasım Aydının başını qucaqlayıb:

- Aydın, nooldu, Aydın, necəsən? - dedi.

Yaxınlıqdakı üzü örtülü, maskalı qız mənzərəni görüb Hadiyə xəbər verdi. Həkim Aydının qan təzyiqini ölçəndə gözlərinə inanmadı. Tonometrin əqrəbi 300mm civə sütununu keçmişdi. Əqrəb son həddə təkrar-təkrar dəyib sudan çıxan balıq kimi titrəyirdi. Bu, ölüm titrəməsiydi! Bu, ölümün sərhəddiydi! Həkim qutudan belə yüksək təzyiqə təsir edəcək dərman tapmadı. Aydın ağrıdan huşunu itirmək ərafəsindəydi. Bəy Qasım özünü itirmişdi, neyləyəcəyini bilmirdi. Aydın bir də bu dəfə həkimin və qonşuların eşidəcəyi səslə:

- Ölürəm, - dedi.

Başını arxaya, üzünü tavana sarı çevirəndə başının üstündə Hadini gördü. Həkim bir addım kənara çəkilib, Hadiyə vəziyyəti izah elədi:

- Qan təzyiqi çox yüksəlib, kritik həddə çatıb, işin tərsliyindən, təyyarədə belə yüksək təzyiq üçün dərman yoxdur. Yardım olunmasa, qısa zamanda xəstə öləcək.

Və bu an hamının gözləri qarşısında bir möcüzə baş verdi. Hadi Aydının başını bərk-bərk sinəsinə sıxdı, dörd-beş dəqiqə sonra onu buraxdı və soruşdu:

- Ağrı keçdi?

(Bu dörd-beş dəqiqə Qasıma dörd-beş saat kimi göründü.)

Aydının rəngi özündəydi:

- Ağrı keçdi, - dedi.

Hamı heyrət içindəydi. Hadi həkimə:

- Təzyiqini bir də ölç, - dedi.

Aydını ölümün sərhəddinə gətirən təzyiq artıq geriyə dönmüşdü. O, özünə gəlmişdi. Elə bil indicə anadan olub, bir göz qırpımında iyirmi yaşına çatmışdı.

Allah! Sağlam olmaq necə gözəlmiş. Bir şeirdə deyildiyi kimi: Azadlıq - sağlam ürəyə axan qandır, axar təmənnəsiz, axar minnətsiz.

Aydın başını Hadinin sinəsinə qoyanda elə bil azadlıq eşqiylə döyünən atom reaktoruna girdi. Və orada olan güc, təmiz oksigenli dağ havası, Günəşin cazibəsi qədər məhrəm enerji, ruhi məhrəbanlıq və sonsuz sevgilər onun başındakı o dəhşətli ağrı-acını çəkib apardı, yerinə nur doldu...

AZADLIQ, azadlıq eşqi - dünyanın ən təsirli məlhəmi, ən gözəl varıyımış, İlahi! AZADLIQ, azadlıq eşqi - dünyanın ən duru suyu, havası, nuru, arzuların ən ulusuymuş, İlahi! AZADLIQ, azadlıq eşqi Tanrı sevgisinə bərabər Allahın adlarından biriymiş, İlahi! AZADLIQ, azadlıq eşqi - Allahın yaratdıqlarının hamısına ana südü kimi buyrulan ədalətin özüdür elə!

Eşq olsun AZADLIĞa, eşq olsun ürəyində azadlıq eşqi gəzdirən böyük, müqəddəs İnsanlara!

XXII FƏSİL

Sunami

Təyyarə salonundakı televizorlardan biri Aydının düz gözünün qabağındaydı. Bütün Hind-Çinin dəniz sahillərini bürüyən, dünyanı lərzəyə salan, minlərlə insanın ölümünə səbəb olan Sunami faciəsini göstərirdilər. Bir avstraliyalı turist gənc qadın danışdı ki, iki uşağımı (biri beş yaşında, biri iki) bərk-bərk tutmuşdum, bir an ikisindən birini əlimdən buraxmaq məcburiyyətində qaldım. Böyük uşağımı əlimdən buraxdım...

Sonra məlum olub ki, Allahın möcüzəsiylə beş yaşlı uşaq dalğaların qaldırdığı bir yüksəklikdə köynəyindən hündür bir ağacın budağına ilişib, bir gün oradan asılı qalaraq ölümdən xilas olub. O uşağın anasıyla kiçik bacısı da bir ayrı möcüzəylə sağ qalmışdılar. Həmin beş yaşlı uşaq anasının və bacısının yanında için-için ağlayırdı. Aparıcı tamaşaçılara anladırı ki, dörd saatdır bu uşağı heç cürə ovudub sakitləşdirmək mümkün olmur...

Televiziya ekranında Sunami dalğalarında görüntüyə gələn ərəb dilində "Allah" kəlməsi Aydının bədəninə elə bil yüksək gərginlikli cərəyan keçirdi... Bu istiliyin dalınca canına soyuq bir titrətmə düşdü...

Sunaminin "Allah" möcüzəsi Moskvadakı təhsil illərindəki müəllimlərindən biri Qalina Qriqoryevnanın bir neçə il Hind-Çində yaşayıb işləyən qızının söhbətlərini hardansa Aydının yadına saldı. Olqa danışdı ki, bəzi ailələr yoxsulluqdan, həm də insafsızlıqdan, daha dəqiq desək, allahsızlıqdan öz qoca valideynlərini aparıb böyük şəhərlərdə azdırırlar. Bəzi yerlərdə iti və pişiyi şəhərin uzaq ucqarlarında azdıran kimi... Olqa Sunamilər diyarında bəzi ailələrdən bizim təfəkkürümüzdən kənar allahsızlıqlar, görüb eşitmədiyimiz əhvalatlar danışdı... Ekranı qorxunc mənzərələr, saysız cəsədlər görünürdü... (Aydın nənəsindən eşitdikləri gəldi beyninə: "Allah gec eləyir, güc eləyir. Allahı yadınızdan çıxarmayın, Allahın cəzasından qaçmaq olmaz.")

Aydının yadına sovet dövrü dərsləklərində nə vaxtsa oxuduqları ateist təbliğatı düşdü: "İnsanlar min illər boyu təbiət qüvvələrilə mübarizədə aciz qalırdılar, ona görə də özlərindən sitayiş yerləri, Allah uydurublar. Din tiryəkdir. Ancaq indi kommunizm qurucusu olan insan öz ağılı və gücüylə təbiətə qalib gəlib. Beləliklə, aydın olub ki, Allah yoxdur."

Televiziya ekranında bir tanınmış seysmoloq-alim deyirdi ki, bu Sunaminin gücü - Xirosima, Naqasakiyə atılan atom bombalarının gücündən on min dəfə (!) çoxdur. Dünyada təbiətin gücünə hətta yaxın gələ biləcək rəqəmlərdə belə insan təfəkkürünün yaratdığı güc yoxdur və ola da bilməz!

Dəyişən zaman kəsiyində dəyişən təbiət, dəyişən insanlar, dəyişən dəyərlər, dəyişən adlar...

Uşaqlıq illərində Aydıngilin kəndində bir polis yarıbayı varıydı. Adına Qəlyan Rza deyirdilər. Yanaqlarından qan damırdı. Varrı-karrı kişi idi. Son illər təqaüdə çıxmışdı, qocalmışdı, kasıblamışdı. Axır vaxtlar el arasında köhnə şəkərini yada salıb adına "Madyan Rza" deyirdilər.

Qızıl, mebel alverçisi Qızıllı Xanımın adı son illər qızılları qurtardığına görə "Qəhbə Xanım" olmuşdu.

Dəllək Həsənin qocalığındakı adı "Qancıq Həsən" idi.

Və birdən Aydının xəyalı uzaqlardan uçub-uçub lap yaxına gəldi. Görəsən, Bəy Qasım bu cərrahiyyə əməliyyatından sağ-salamat çıxsa, illər sonra qocalsa, xalqın, insanların qanının, faciələrinin hesabına yığdıqlarını əlindən alsalar (o inanırdı ki, mütləq alacaqlar, mütləq haqq-ədalət öz yerini tapacaq), eldə Bəy Qasımın adını necə çağıracaqlar? Böyrək Qasım, Dollar

Qasım, Qansız Qasım, Nöyüt Qasım, Vaqon Qasım, Tiryək Qasım, Calaq Qasım, Tula Qasım, Cındır Qasım...

Aydın xəyalının belə qəribə uçuşundan Sunamidən - Bəy Qasımın qocalığındakı ləqəbinə qədər qəribə səyahətindən məmnunluqla yırğalandı. Yadına qoca bibisinin uşaq vaxtı gəlinlərlə söhbətlərində eşitdiyi ciddi, eyni zamanda gülməli sözləri düşdü. Savadsız olsa da, həmişə çox ağıllı, məntiqli danışan Güldəstə bibisi bir gəlinə deyirdi ki, aaz, bir danışdığını axıra çatdır da. Bu nədi, yuxunu qoyub, ayıb olmasın, nəyinnən danışırısan...

Allah hər adamın bu dünyada əsl adını - ləqəbini, dəyərini, o dünyada daha böyük cəza və mükafatını verərmiş. Allah gec eləyər, güc eləyərmiş!..

XXIII FƏSİL

Tur Heyerdal

Aydın haradasa oxumuşdu ki, keçmişləri xatırlayanlar bu günündən narazılardı, bir az da dəqiq deyilsə, bu günün bədbəxtləri dünənki günlərə daha tez-tez baş vururlar xəyallarında...

Əhvalının qəmli çağlarında darıxdı qalan, ömürlük xəstəlikləri, ya şikəstlikləri olan, ya da dünyasını vaxtsız dəyişmiş doğmaları, yaxınları, dostları yadına düşərdi Aydının.

Ata səlahiyyətində olan qardaşı Abbasın qızı Şəfəq. Ağılla, kamalıyla, gözəlliyiylə yaşlılarından seçilən Şəfəq. Nənəsi həmişə gəlininə deyirdi ki, bu qızın hər gün başına üzərrik çevir, köynəyinə də bir tikə dağdağan tik. Yoxsa nəzərə gələcək. Şəfəq universitetdə şərqsünaslıqda oxuyurdu. Axır vaxtlar gözlərindən şikayət eləyirdi. Atasıyla əmisi Aydın göz həkiminə aparıblarmış. Aydın olub ki, el arasında deyildiyi kimi, "qara su" xəstəliyidir, yəni "qlaukoma". Həkimin dediyinə görə, ağır xəstəlikdir, özü də xüsusi bir növü "psevdoeksfoliativ sindromlu qlaukoma"dır. Çarəsi əməliyyat olunmaqdır. Bu xəstəlik ən çox qafqazlılarda olur, bir

də skandinaviyalılarda. Xülasə, Şəfəqin gözlərində əməliyyat aparıldı, həkimin dediyinə görə, gözləndiyindən də uğurlu əməliyyat alındı.

Hər dəfə Şəfəqlə bağlı az və ya çox arzuolunmaz bir hadisə baş verəndə nənəsi gəlinini qınayırdı ki, həmin gün evdə üzərrik yanmayıb... Yazıq gəlin də bu tənələri qulaqardına vurardı. Universitetin son kursunda Şəfəq özüylə oxuyan Təbrizli bir oğlana ərə getdi. Toylarından bir il sonra Norveçə köçdülər. Neçə il idi ki, xoş xəbərləri gəlirdi. Ötən yay Bakıya atasıgilə gəlmişdilər. Dörd yaşında gözəl bir oğlanları da var idi. Aydının oğlu Orxan tutulan günün səhəri Norveçdən xəbər gəldi ki, Şəfəq maşın qəzasına düşüb, onurğa beyni zədələnib. Həkimlər cərrahi əməliyyata tərəddüd edirlər, riskin alınan nəticəyə münasibəti çox böyükdür. Uğursuz sonluqda xəstəni ömürlük şikəstlik, hərəkətsizlik gözləyir. Onların böyük ailəsinə dərd batmanla gəlirdi... Nənəsi nəzərdə görürdü bütün bu olanları.

Aydının neçə müddətdi başında oğlunun dərdi Şəfəqin dərdinə qarışmışdı. O, başında, çiyinlərində, ürəyində, bütün əzalarında lənətlənmiş, gözəgörünməyən maye ilə havanın qarışığından ibarət bir ağırlıq hiss eləyirdi. Bu ağırlıq onların böyük ailələrinin bütün üzvlərinə hopmuşdu. Azərbaycanın gözəl qızını bu qəza Skandinaviyada - Norveçdə tapmışdı.

Birdən Aydının yadına görkəmli alim, məşhur Norveç səyyahı Tur Heyerdalın Azərbaycanla bağlı tədqiqatları düşdü. O, Tur Heyerdalın Qobustanı (qədim insan məskənlərini), Gəmiqayadakı qədim rəsmləri, bu rəsmlərdə səyyahın uğurlu dünya səyahətinə çıxdığı "Ra" gəmisiiylə çoxsaylı eynilikləri, bu təsvirlərin Norveçdə aşkar olunmuş qayaüstü təsvirlərdən əsla fərqlənmədiyini və sairəni müqayisəli araşdırmalarından sonra gəldiyi nəticəni xatırladı. Bu kəşfə görə Skandinaviyanın əhalisinin ulu əcdadları Azərbaycandan köçmüş, miqrasiya etmiş insanlardır.

Böyük alim-səyyahın sözləriylə desək, biz dünyanın harasında olmağımızdan asılı olmayaraq, özümüzü antropoloji quruluş nöqtəyi-nəzərindən "Qafqaz tipi" adlandırırıq. Biz fəxr edirik ki, bu qədər qədim, zəngin mədəniyyətə malik bir regiona, xüsusilə Azərbaycana bağlıyıq. Azərbaycan mədəniyyəti Çin, Mesopotamiya mədəniyyəti qədər qədim və zəngindir. Tur Heyerdal bu yöndə araşdırmalarıyla bağlı tarixi təxminən səkkiz yüz il əvvələ aid edilən bir yazılı mənbəni - Islandiyalı yazıçı Snorre Sturlasonun (1179-1241) "Şahin saqaları" adlı kitabında da tapmışdır.

Elə indicə Aydının yadına vaxtilə Şəfəqin gözlərini müayinə edib, uğurlu əməliyyat aparan həkimin sözləri düşdü: "Bu xəstəlik ən çox qafqazlılarda və skandinaviyalılarda olur..."

Deməli, böyük alim Tur Heyerdal düz deyirmiş... Bu onun kəşfinin lehinə olan daha bir elmi, tibbi sübutdur...

XXIV FƏSİL

Nərgiz

Həyatının çətin, ağır anlarında uşaqılıq illəri düşürdü Aydının yadına. Kənddə konyak zavodunun həyatında uşaq bağçası... O bağcanın müdirəsi Gülnaz xala... Uşaq bağçasının çox da uca olmayan dəmir məftilli çəpərindən görünən zavodun həyəti... Maşın-maşın daşınan ağ üzüm, qara üzüm "dağları", rezin çəkməli fəhlələr, dağ-dağ qalaqlanmış, sıxılmış, şəhdi-sirəsi çəkilməmiş üzüm cecələri və bu qonur "cecə dağları"ndan gələn qəribə ətir...

Beş yaşlı Aydın iki yaşlı qardaşıyla üç ay idi ki, bu kolxoz uşaq bağçasına gedirdilər. Bağçaya müxtəlif millətlərdən olan uşaqlar gəlirdilər; bizlərdən başqa ruslar, ukraynalılar, belaruslar (əsasən hərbiçilərin övladları), aysurrilər, yəhudilər, ermənilər və bu millətlərin qarışıq nigahlarından olan metis uşaqları.

Bir gün Aydının ömrü boyu yaddan çıxarmayacağı bir hadisə baş verdi:

Özündən bir yaş kiçik Nərgiz adlı bir qız qaçdı-tutdu oynayanda təsadüfən yıxıldı, sağ qolu və dizi sıyrıldı. Nərgiz ağlayanda üzünün ifadəsi, görünüşü Aydını qəribə, ömründə düşmədiyi bir hala saldı. Bu, beş yaşlı Aydının ömründə görmədiyi Günəş idi, çimmədiyi ilıq, aylı su, içmədiyi qəribə, lap qəribə, çoxdan yaddan çıxardığı ana südündən də dadlı nur, qışın soyuğunda, düzün düzəngahında Allahın yaratdığı, divarları olmayan şəffaf, isti otaq, yayın cırhacırında, cəhənnəm istisində bir ada yaylaq, daha nə, nə, nə...

O gündən hər saat, hər gün balaca Aydın səhərdən axşama kimi Nərgizin ağlamağını gözləyəcək, gözləyəcək, gözləyəcək... Nərgiz ağlamayanda o Nərgiz deyil, heç, heç Nərgiz deyil... Və bir gün xəlvətə salıb Nərgizi döyəcək - bir şillə vuracaq... Nərgiz ağlayacaq, ağlayanda yenə Nərgiz olacaq... Aydın yenidən yerin cazibəsindən çıxıb dünyanın ən gözəl planetlərindən birinə düşəcək. Bu planetdə heyva bağlarıyla yüyürəcək, rəqs edəcək, dünyanın heç yerində bitməyən heyvaların ətrini ciyərlərinə çəkəcək, heyva toxumlarından dəmlənmiş qızılı göldə üzəcək, arxası üstə suda uzanacaq, batmayacaq... və heç özü də bilməyəcək ki, haradadır - göydə deyil, yerdə deyil, yaxında, ya uzaqlarda deyil, qəribə, çox qəribə, adi olmayan, heç yeri də olmayan bir yerdədir. Orada bir Aydın var, bir Nərgiz. Nə Aydın o Aydındı, nə Nərgiz o Nərgiz... Bu işığı ilıq, qərib, ətri bənzərsiz günlər beş-on gündə bir təkrarlanardı... Düz beş-altı ay sonra Nərgiz bağçaya gəlmədi. Deyilənə görə, ailələri kənddən şəhərə köçmüşdü.

İllər keçəcək - on il, otuz il, qırx il və yenə də yada düşəcək o izah olunmayan qəribəlik, qorxulu, dilə gəlməyən gözəllik. İndi çox-çox uzaqlarda qalan o günlərdən gələn ətirli meh çətin anlarında Aydının bağına dolur, üz-gözünə çilənirdi... Və çox qəribədir ki, uzun illər sonrası Aydını bütün varlığıyla sevən gözəl və qəribə bir qız çox sonralar etiraf edəcək... Etiraf edəcək ki, o Aydını dünyanın ən güclü, cəsur, istedadlı, mərd kişisi hesab edir. Ancaq bütün bu gözəlliklər Aydın ağlamaq dərəcəsinə əsəbiləşəndə daha təkrarsız, izaholunmaz və gözəl olur. Və onun bu halında ürəyindəki buludları ildırımlar imzalayır, şimşəklər çaxır... Və şimşəklər göylərdən o gözlərin damarlarına, hüceyrələrinə, varlığına axır, dünya ətirələnir, dünya ucalardan gələn nura qərq olur... Bu sirri-xuda nədirsə, o gözəl bilə bilmir. Və neçə illərdi ki, heç kimə, heç Aydınə da deyə bilmir. Ancaq o gün o, ürəyini partladan məntiqsizliyi, qəribəliyi Aydınə danışdı. Hardan gəlmişdi bu cürət, heç özü də bilmədi. Aydın bu etirafı dinləyəndə təbəssümləndi. Uzaq-uzaq uzaqlarda qalan Nərgiz yadına düşdü... Ancaq bu qız Nərgiz deyildi. Nərgizi beş yaşında itirmişdi Aydın. Aydının itirdiyini bu qız tapmışdı, illər sonrası... Eyni hissləri - qarşısındakının əzablarından sərməst olub, nəşələnən qəribəliyi yaşayırdı bu qız...

On-on beş ilin söhbətidi. Aydının dayısı oğlunu - jurnalist Muradı gülləylə vurub öldürmüşdülər. Kimi dindirirdin, həmişə qəzetində biabır etdiyi nazirdən şübhələnirdi. Bu onun işiydi. Bir el məsəlində deyildi ki: "İz eşşəyin olsa da, əməl gəlinin idi". Nazir kişi xeylağı olsa da, hərəkətlərində, danışığında, ifrat yaltaqlığında, hətta duruşunda da bəzi qadınların ədaləri vardı. Yəni xəyala başqa şeylər gəlməsin. Bu adamın ünvanına bəzilərinə deyilən "petux", "mavi" nə bilim nə ifadələr işlənməmişdi və o heç belə də deyildi. Ancaq dalınca "kişi adamı" da deməmişdilər.

Dayısı oğlunun dəfn mərasimində, ta qəbiristanlığa qədər uzun yolda dayısının qoluna həmin nazir girmişdi. Hamı naziri qoyub Aydının dayısına nifrət edirdi. Telman kişinin düşməninin qolunda tabutun dalınca getməyini görənlər çaşmışdılar. Ancaq Aydın dayısını lap yaxından, uzun illər tanıyan, duyan, dünyasına bələd olan adam kimi bu qəribəliyi içində izah edə bilirdi. Dayısı doğulandan bu günə qədər həmişə ehtiyac içində olmuş, vətəninə qürbətə kimi dolanmış, ömründə kitaba, dəftərə bağlı olmamış, ruzisi əlinin zəhmətindən çıxmış, sadələvh bir adam olmuşdu. Telman kişinin o biri qardaşları savadsız olsalar da, bir az ondan diribaş idilər. Bir il sonra oğlunun faciəsinə dözə bilməyib, huşu gedib sayıqlayanda, qəbiristanlığa gedən yolda qolunu düşməninin qolundan niyə çıxarmadığını, niyə onu təhqir edib qovmadığını söyləyəcəkdi Telman kişi.

Telman kişi maddi və mənəvi kasıb ömründə nə sevə bilmişdi, nə sevilmişdi, nə də dünyanın dürlü-dürlü keyflərinə tuş gəlmişdi. Əslində, bir az qərribə də olsa, iç dünyası budanmış gəlmişdi dünyaya, göyerməyib elə beləcə də qalmışdı ömrü boyu. Və belə bir adam, oğul müsibətində qoluna dövlətin sayılan adamı girəndə, onsuz da az olan ağılı bir az da çaşan kimiydi... O, həmin anda elə bil ki, ömründə qoynuna canan girməyən adamıydı. Hallıydı Telman dayı. Əti çimçəşirdi, gözləri yaşlı, bədəni nəmliydi, bir az da ürəkbulandıran qıdığı gəlirdi, irəliyə addımlayırdı, içi geriyyə gedirdi, matəmdə qoltuğunda qəhbə gedirdi, az ağılı, olmayan iradəsi, görməyən gözləri, olmayan bəsirəti müqavimətə tab gətirmirdi... Doğuşu gücləndirəcək iynə də ona kar etməzdi, çünki o iynənin vurulacağı bədən də yoxuydu... Telman kişi oğlunun qatilinin qolunu qolundan çəkə bilmirdi. İçini qeyrət qarışıq çəkmişdilər, eləcə şəkli qalmışdı - tülədən şəkli, adi mehdən titrəyən şəkli...

Aydının əslən Nehrəmdən olan dostu Azad baməzə bir oğlanıydı. Özündən qərribə lətifələr quraşdırar, hamını güldürərdi. Hər təzə lətifə əvvəlkindən gözəl olardı. Bəlkə də hansısa bulaqlar quruya bilərdi, ancaq Azadın lətifə bulağı dayanmadan çağlayırdı.

Bir dəfə Azad danışırdı ki, bir nehrəmli Naxçıvanda girir hava limanının restoranına. Yemək sifariş verir və altdan-altdan ətrafdakılara göz qoyur, qulaq kəsilir. Kişi görür ki, yaxındakı masanın çevrəsindəkilərin hamısı saqqallılardı, əksəriyyəti də o taydandılar. Xeyli sifarişdən, yemək-içməkdən sonra ofisiant haqq-hesab üçün yaxınlaşanda, masadakılardan biri əllərini saqqalına çəkir, "təşkilat", - deyir və pul ödəmədən sakitcə çıxıb gedirlər. Onların yerinə başqa saqqallılar gəlir, beləcə bu əhvalat təkrarlanır. Nehrəmli kişi ürəyincə yeyib-içəndən sonra ofisiant ona yaxınlaşır. Kişi pəsdən "təşkilat", - deyir. Ofisiant da ehmalca əlinin işarəsilə soruşur ki, bəs saqqalın hanı? Nehrəmli sağ əliylə kəməmindən aşağıyı göstərib pəsdən "gizli təşkilat", - deyir... Ofisiant bir an tutulsa da, nehrəmlinin əlinin işarəsindən hannan-hana "gizli" sözünü anlayır, çevrilib gedir...

Azadın cəmi bir ay əvvəl söylədiyi bu lətifə Aydının ağırlı bağırınnan, başınnan sərin meh kimi keçib getdi, ilk dəfə dinləyəndə saqqanaq çəksə də, bu dəfə azca dodağı qaçdı...

XXV FƏSİL

Çimnaz xala

Qasım darıxdı, canının ağrılarında hamıyla - vaxtilə küsdüyü adamlarla, hətta düşmənləriylə barışmaq, mehribanlıq eləmək istəyirdi.

Yadına Çimnaz xalanın nəvəsi, uşaqlıq dostu Məti düşdü. Çimnaz xala təxminən yetmiş yaşlarında bir neçə rəngli ətəyi üst-üstə geyinən, şirin dilli, qılıqlı bir arvad idi. Yaşadıqları basalağın ən döyənək küçəsində, böyük ərzaq dükanının tinində tum satardı. Çimnaz xalanın tumu adnanıydı. Dadınna doymaq olmurdu. Duzlu, həddində qovrulmuş, içində bir dənə də olsa, nə yanmış olardı, nə çiyi. Kimin bircə dəfə dilinə, dodağına dəysə, ömrü boyu bu bənzərsiz dadı unutmaz, o dadın həzzi qısa müddətə də olsa, dərddinin dərddini unutturur, qəmlinin könlünü şad edərdi. Xülasə, Çimnaz xalanın tumunun - uşaqların dilində "sımıçka"sının qumar, əsrar cazibəsi varıydı. Uşaq, böyük, qoca, cavan, avara, həkim, müəllim, hamı Çimnaz xalanın simiçkasından çırtlayardı. Qasım da o tumların dadından doymazdı. Yaxınlıqdakı mərkəzi şəhər xəstəxanasında qızlar, oğlanlar lap dönüb tumbaz olmuşdular. Onların arasında Aygün Kazimovaya oxşayan gözəl bir həkim qız varıydı. Adı Telli idi. Qara qaş, gözü, ağ işıqlı üzü, silikonsuz, anadangəlmə kömbə dodaqları, işvəli incə beli, boy-buxunu varıydı. Çimnaz xalanın tumunun dəli-divanəsiydi. Sürətlə və xüsusi bir ləzzətlə tumu çırtlayar, ancaq başqalarından fərqli, tumun qabıqlarını gözəl dodaqlarında bir xeyli cəmləyib yeddi-səkkiz tumdan sonra ağ barmaqlarıyla ayırırdı. Xülasə Çimnaz xalanın tumu azarkeşləri neçə illərdi ki, beləcə fırlayırdı.

O vaxtlar Qasımın səkkiz, ya doqquz yaşı olardı. Məktəbdə Çimnaz xalanın nəvəsi Məti ilə bir partada otururdular. Evləri də yan-yanaydı. Məktəbə bir gedib-gəlirdilər. Bir dəfə necə oldusa həyətdə aşıq-aşıq oynayanda, sözləri çəp gəldi, dalaşdılar. Qasım Mətiyə güc gəldi, yumruğunun biri Mətinin dodağını partlatdı, əyni-başı, ağ köynəyi qana bulaşdı. Yoldaşları onları araladılar. Məti ayağa durub ağlaya-ağlaya Qasımı söyməyə başladı. Hirsindən, hikkəsindən az qalırdı ürəyi partlasın. Birdən elə bil ki, nəsə vacib bir şey yadına düşdü. Udqunub uşaq hikkəsiylə dedi:

- Hə, lap yaxşı olur sənə. Çimnaz nənəm gecələr işiyir simiçkanın üstünə, sonra da qurudub, qovurub yedirdir sənə. Sən də bilmirsən ki, niyə belə dadlı-duzludu simiçka. Sənə belə lazımdı...

Bu hadisədən sonra tez-tez Qasımın ürəyi bulanırdı. Neçə dəfə səbəbsiz xəstələnmişdi də. Ürək bulanması, baş gicəllənməsi, yuxusuzluq, əsəbilik neçə illərdi ona əziyyət verirdi. Orta məktəbdə onsuz da sürünə-sürünə oxuyurdu Qasım. Həmin il o, sinifdə qaldı. Mətinin bu sözlərindən sonra Çimnaz xalanın tumunu alan olmadı. Bu söz-söhbət o tumun şöhrətindən də güclü - ildırım sürətilə basalağa yayıldı. Mətiylə Qasım dönüb oldular düşmən.

Hə, indi uzun illər keçəndən sonra, göyün yeddinci qatında Qasım o günləri xatırladı. Ürəyində insanların çörəklə imtahana çəkildiyi o günlərdə bir tikə çörəyə görə elədiyi böyük qəbahətini

Çimnaz xalaya bağışladı. Xəyalında, əslində, heç bir günahı olmayan Mətini bağına basdı. Gözləri nəmləndi. Və heç kimin eşitməyəcəyi bir könül pıçılısıyla öz-özünə dedi: "Təki sağalım"...

XXVI FƏSİL

Çinarə

Bu müasir, gözəl təyyarənin kondisioner sistemi qaydasında olsa da, Aydın salondakı hava nəsə boğanaq gəldi. Ona toxdan da tox olan adamın burnuna gələn köhnə ət xörəyinin iyi gəldi. Ürəyi bulandı. İstədi fikrini yayındırsın, özüylə bacarmadı. Udqundu, yenə mümkün olmadı, öyüməyə başladı... Yerindən cəld durub tualetə tərəf irəlilədi. Bir xeyli soyuq su ilə əl-üzünü yudu. Elə bil ki, bir az ayazıyan kimi oldu. Tualetdən çıxıb yaxındakı boş oturmaqların birinə çökdü. Yadına əmisi qızı gözəl Çinarə düşdü.

Çinarə ilə Aydın yaşayırdılar, uşaqlıqdan bir həyətdə böyümüşdülər. Çinarə gözəl olduğu qədər də ağıllı-kamallıydı. Orta məktəbi də, konservatoriyayı da əla qiymətlərlə bitirmişdi. Özüylə ali məktəbdə oxuyan, ilk baxışda çox mədəni görünən bir oğlanla bir-birini sevib, el adətiylə evlənmişdilər. Evlənəndən sonra oğlanın iyərəc, iblisə oxşayan anasının və ilk baxışda mələk təsiri bağışlayan, toydan sonra dönüb ürəkbulandırıcı cılızlığıyla üzə çıxan sevgilisinin təhdidlərinə düz üç il dözmək mümkün oldu. Çinarə balaca oğluyla ata evinə dönəsi oldu. Bundan sonra adda-budda qohum-əqrəbanın toyunda Aydının diqqətini bir şey çəkirdi. Qohum-dost toylarında Çinarə çox nadir hallarda görünürdü. Gələndə də azca keçmiş rəngi dəyişər, haldan-hala düşərdi. Elə bil ki, öyümək istəyər, çox vaxt zaldan tez çıxar, ya da toydan yarımçıq gedərdi. İlk bir-iki ildə Aydın bu olaya o qədər də əhəmiyyət vermədi. Ancaq sonralar bu hadisə dəfələrlə təkrar olunduğundan bir dəfə əmisi qızından soruşdu:

- Çinarə, mən qızıl gülə allergiyası olan adam görmüşəm, ancaq toya, nişana birinci dəfədi, - deyib gülümsədi.

Çinarə tutulan kimi oldu, gözəl çöhrəsi buludlandı. Araya qərribə can üzən sükut çökdü. Çinarə hannan-hana dilləndi:

- Aydın, o üç ilin əzabları - qaynanamın, ərimin yalanları, böhtanları, eybəcərliklər, əcaib, ürəkbulandırıcı söhbətlər, toydan əvvəllə müqayisədə tam əks olan o üç illik ayrı dünya məni belə qərribə edib. Hər toyda, nişanda deyilən sözlərin, yeyilən təamların əsl o biri üzünü görüb, qoxusunu hiss etdikcə ürəyim bulanmağa başlayır, öyümə refleksi əmələ gəlir və mən nə qədər axıra qədər oturmaq istəsəm də, özümlə bacarmıram... Toyda, nişanda burnuma çəkdiyim əzabların, gördüyüm iyrəncliklərin iyi gəlir, ürəyim bulanır. Əzab, yalan, məkr, çirkin məqsəd, qırıq zat, üfunət qarışıq lax yumurta iyi - ürəkbulandırıcı hava...

Çinarənin güldən, çiçəkdən, portağaldan, naringidən yox, taledən gələn allergiyası Aydına da keçmişdi elə bil... Burnuna qərribə iylər gəlirdi, yüngül öyümə hissi, köp bədənini ağırlaşdırmışdı. Ona elə gəlirdi ki, sinəsində ürəyi turnikdəki gimnastın üfqü vəziyyətindəki duruşundadı. Köp ürəyini şaqulidən üfqü vəziyyətə aşağıdan yuxarıya itələmişdi, ürəyi narahat-narahat çırpınırdı. Ürəyinin ağrısı kürəyinə vururdu. Aydın durub oturacaqların arasındakı yolnan təyyarə boyu addımlamağa başladı, öz oturacağıının da yanından ötüb ta biznes salonunun pərdəsinə qədər çatdı və geri döndü. Yol boyu yadına düşdü ki, uşaq vaxtı kənddə at köpəndə çapardılar. Özünü köpən atın yerində hiss elədi - babasının gümüşü rəngli, gözəl, şux yerişli Qabardin adlı atının yerində...

Bir də gördü ki, ayaqyolunun önündəki oturacaqdadı. Yerindən qalxdı, qapını açıb içəri girdi. Qapı örtülən kimi kabinaya avtomatik olaraq ətir iyi və oturacağı yuyan rəngli suyun səsi yayıldı. Bu səsə son baharda səmada köç edən iki dəstə durnanın bir-biriylə səslənməsini xatırladan bir neçə yaylım atəşi qarışdı... Aydın elə bildi ki, bir az özünə gəldi. Düşmənlə əlindən qaçıb canını qurtaran əsgər kimi rahat nəfəs aldı, qəddini düzəltdi. Beyninə qərribə fikirlər gəldi: "Dostu Hacının dediyi "nəfəs", "nəfs" qafiyələnməsi və bu anlayışların savadsız, ancaq özünü çox ağıllı hesab edən adamın dilindəki interpretasiyası... Qərribədi, udulanda gözəl olan hava, bağırsaqlara cəm olanda adamı öldürə bilər."

Aydın öz-özünə güldü və birdən yadına elminə, zəkasına hörmət elədiyi böyük alim Azad müəllimin söhbətlərindən bir parça düşdü. O, deyirdi ki, fikir vermisinizmi ot yeyən, çiçək yeyən, həyət-bacada azad-asudə gəzən toyuqların yumurtasının sarısı sapsarı olur - Günəş kimi göz oxşayır. Ancaq böyük fermalarda bəslənən, demək olar ki, hərəkətsiz toyuqların yumurtasının sarısı solğun olur. Azadlıqda gəzən toyuqlar, xoruzlar bağırsaqlarındakı qazlardan (böyük faizdə karbon qazından) azad olanda qərribə bir qürur və asudəliklə həmin yerdən uzaqlaşır. Hərəkətsiz toyuqların isə qarnındakı həmin qazlar xaric ola bilmədiyindən məlum kimyəvi qruplar, yumurtanın zülalları və başqa elementləriylə birləşib gördüyümüz solğun yumurta sarısını əmələ gətirir.

Əslində, hər hansı heyvanın və insanın sağlamlıq durumu mədə-bağırsaq sisteminin fəaliyyətindən çox, lap çox asılıdır. Uzun ömürlülüyün, əhvalın, cinsi fəaliyyətin, hər şeyin sirrini orada axtarmaq lazımdır.

Ayaqyolundan çıxıb əhvalı xeyli durulan, nə həkim, nə filosof olan Aydının ürəyində də olsa, həkimlik-filosofluq eləməsi özünə də xoş gəldi. Üzündə aydın sezilən təbəssümlə oturacağına tərəf irəlilədi...

XXVII FƏSİL

Balaca - Nəhəng tısağa

Əməliyyat günü yaxınlaşdıqca Aydını Orxanla bağlı xatirələr inadla qarabaqara izləyirdi. Uşaqlıqda Orxan olduqca iştahasız, anası qaşığı uzadanda ağzını kilidləyən, bir dəri, bir sümük, nadinc, ərköyün uşaq idi. Bir gün anası Aygün Novxanıdakı bağlarında təsadüfən balaca, çox balaca, baş barmağın sədəfindən iki dəfə böyük ölçüdə tısağa balası tapmışdı. Bazar günüydü, fikirləşdi ki, aparım şəhərdəki evimizə uşaq görər, sevinər, ağzı yadından çıxar, yemək yeyər. Doğrudan da, uşaq balaca tısağa balasını görüb çox sevindi. İştahasız, çox çətin yemək yeyən uşaq tısağa balasıyla oynaya-oynaya ağzı da yaddan çıxdı, axşam yeməyində anasını incitmədi. Gecə yuxuda Aygün Çınarlıdakı evlərini görürdü. Gördü ki, gecə yaradı, yataqdan durub həyətin o başındakı ayaqyoluna tərəf gedir. Çataçatda başını qaldıranda qapının önündə, ayaqyolunun hündürlüyündən daha böyük, arxa ayaqları üstündə dikinə durmuş, nəhəng tısağa gördü. O, qabaq ayaqlarını əl əvəzi yanlara açmışdı, asta fisqırıqlı səslə: "balamı qaytarmasan, keçməyə qoymayacam", - dedi. Aygün geri dönüb evə tərəf qaçdı. Titrəyirdi, elə bil başına keçə yapışdırmışdılar.

Elə bu an yuxudan ayıldı. Ürəyi az qala sinəsindən çıxırdı, qan-tər içindəydi... Səhərə kimi gözünə çimir getmədi. Səhər Aydına yuxusunu danışdı və onlar evdən çıxıb birbaşa Novxanıdakı bağlarına yollandılar. Tısağa balasını tapdıqları yerə qoydular...

XXVIII FƏSİL

T. Starzlın klinikası

Bəy Qasıma, Aydınla təyyarədən enəndən xəstəxanaya qədər olan maşın yolu göydəki yoldan da uzun gəldi...

Çikaqo, T. Starzlın məşhur klinikası.

Orqan və toxuma transplantasiyası sahəsində dünyada ən yüksək reytingi olan bu klinikada çox-çox tanınmış adamlar şəfa tapmışdılar.

Bu məşhurların sırasında ABŞ-ın keçmiş prezidenti Bill Klinton, Kiprin prezidenti Rauf Denktaş, İordaniya kralı birinci uğursuz müdaxilədən sonra təkrar əməliyyat olunmuşdular. Bəzi ağır xəstələrdən dünyasını dəyişənləri də olmuşdu.

Bütün bunları Bəy Qasım da, Aydın da bilirdilər. Ancaq bu klinika, deyilənlərə, yazılanlara görə, dünyada yaxşılardan yaxşısıydı.

Bəy Qasımın əməliyyatından əvvəl imzaladığı iltizamın məzmunu beləydi: "Mən üzərimdə aparılacaq əməliyyat haqqında məlumatlandırılmışam. Əməliyyat aparılmayacağı halda, ən yaxın vaxtda həyatımın davamı mümkünsüzdür. Əməliyyatın gedişində və sonrakı dövrlərdə həkimlərin fəaliyyətindən asılı olmayan səbəblərdən müxtəlif fəsadlaşmalar baş verə bilər. Bu ağırlaşmalar ölümə nəticələnə bilər. Ancaq riskin alınan nəticəyə münasibəti riskin xeyrinə olduğu üçün mən, bu əməliyyatın aparılmasına razılıq verirəm.

İmza: Qasım Məmmədov / QasıM / "

Aydın da bu mətnə yaxın bir qol kağızını imzalayası oldu.

Ölçüləri çox da böyük olmayan cərrahiyyə otağı. Arası üç-dörd addım olan iki əməliyyat masası. Birində Aydın uzanıb, digərində Qasım. Əvvəl Aydının sol qolunun damarına bir iynə vururlar. Aydın ağzında tanış olmayan şirin bir dad hiss elədi. Bu "şirin iynə"dən sonra ağzına ağappaq bir maska yaxınlaşdırdılar. Masaya uzanandan bu ana qədər körpəliyindən üzü bəri saysız-hesabsız çətin, kədərli günləri, xoşbəxt anları, bütün doğmaları böyük sürət və eyni zamanda ləngliklə gəlib gözünün önündən keçdi. Ancaq son anda maska üzünə toxunanda oğlu Orxan dəmir barmaqlıqlar arasından qəribə məsum təbəssümlə ona baxırdı. Qəribədir ki, Orxanın bu görüntüdə iki yaşı varıydı. Bu baxışlar Aydını tanış idi. Orxanın iki yaşı olanda appendisitdən əməliyyat olunmuşdu. Uşaq o vaxt Aydının indi gözünə görünən baxışlarla baxmışdı atasına. Bu baxışlarda: "ata, məni xilas elə" çağırışından çox, ürəkparçalayan, gələcəyə ünvanlanan yalvarışlar da varıydı ki, onları sözlə çevirmək olmurdu, onları bircə Aydın bilirdi, bir də Allah. Bu mənzərə bir neçə an çəkdi...

Aydın cənnətdəydi... Dünyanın ən gözəl, ılıq, məhrəm, güclə seziləcək qədər mavi dənizinin qoynundaydı. Bu dənizin suyu bir az zəfəran ətirliydə, bir az bənövşə qoxulu, bir az beçə balı, bir az da zəm-zəm dadırdı. O, dönüb balıq olmuşdu elə bil. Üzürdü - uçağın, yeriməyin, qaçağın qarışığından ibarət, heç üzməyə də oxşamayan maneəsiz, azad, gözəl, yer üzündə bənzəri olmayan hərəkətlərin qəribə xəlitəsindən ibarət zamansız, ılıq məkəndəydi. Aydın ana bətnindəydi... Anlaşdıra bilmirdi, bir aylığıydı, ya iki aylığıydı, xoşbəxtlərin xoşbəxtiydi. Kədərin, qəmin, qorxunun, təhlükənin, itkinin, ta nə bilim nəyin nə dadını bilirdi, nə adını. Bir qütblü maqnit kimi möcüzəydi, dünyaların ən gözəlindəydi. Bir Allahını tanıyırdı, duyurdu, bir də Anasını. Heç birinin adını bilmirdi, hər ikisinə tapınmışdı. Anası əlini qarnına, yəni Aydının var olduğu məkəndəki göylərə çəkəndə, onu uzaqdan-uzağa tumarlayanda o əllərin istisindən daha da xoşbəxt olurdu... Sözlə deyiləsi mümkün olmayan bu gözəllik, azadlıq, qayğısızlıq, xoşbəxtlik, mənfi qütbüzlük, bənzərsizlik an-an, dəqiqə-dəqiqə, saat-saat, gün-gün uzanırdı... Bu dünyanın işığı da bənzərsiziydi. İşığın dadı varıydı, səsi varıydı, məhəbbət kimi ılıq-ılıq axırdı... İşığı bənzərsiziydi bu dünyanın...

Aydın öz məhrəm dünyasından kənardakı səsləri eşidirdi, o səslər yad, uzaq qalaktikadan gəlirdi, anlaşılırdı....

Əzizləndiyi mübarək, gözəl günlərin birində ilk dəfə başqa dünyadan gələn səslərdən, daha doğrusu, fikirlərdən birini anladı, başa düşdü. Daha doğrusu, kimsə elə bil ona tərcümə etdi, duyğunu sözlə çevirdi. Bu fikir onun cənnət dünyasını alt-üst elədi... Qəribəydi, çox qəribəydi, ana bətnindəki cənnətdən kənar dünyada baş verənlərdən, danışılanlardan yalnız birini, birini eşitdi Aydın. Zübeydə nənəsi deyirdi: "Ay gəlin, maşallah, dörd uşağınız var - oğuldan oğul payı, qızdan qız payı. Dolanışığınız da birtəhər ötüşür. Gəlsənə bu uşağı xərc eləyəsən. Oğul-qız toyu görəsiniz. Bu dörd uşağı ürəyinizcə böyütsəniz böyük hünərdir."

Aydın bu sözləri eşitcək anasının bətnində yumağa döndü, bir küncə qısıldı. İlk dəfə qorxdı, ilk dəfə imdad eləmək, köməyə çağırmaq istədi, danışmaq istədi, danışa bilmədi... Qışqırmaq istədi, qışqıra bilmədi, çünki o bilmirdi ki, qışqırmaq nədi, ağlamaq istədi, ağlaya bilmədi, çünki o bilmirdi ki, ağlamaq nədi, qaça da bilmədi, uça da bilmədi... İlk dəfə, ilk dəfə qorxu cənnətin damından canına damdı...

(İlk dəfə nəcasəti, ifrazatı olmayan dünyaya qorxu damdı...)

Aydın dizlərini qucaqlayıb divara sıxılmışdı - ana bətnindəki cənnətinin divarına, barmaqlarının arasından göylər görünürdü, göylərdən ölü quşlar yağırı, ağ qazlar, yaşılbaş ördəklər, qırqovullar, turaclar, bülbüllər, sərçələr... Bu "quş yağışı"ndan anasının da başına dəyənlər olurdu, hər zərbə zavallı körpəni cənnətin divarlarına çırırdı... O quşlar göylərdə nənəsinin sözlərinin zərrələrindən - viruslarından ölüb, yağış kimi yağırıdılar yerə... Və birdən qızıldimdik ölü qazlardan birinin sivri dimdiyi anasının qarnından keçib bu günahsız körpə varlığını - Aydının sağ böyründən böyrəyinə sancıldı... Dünyanın ən böyük ağrısı onun belini, bütün bədənini sarsıtdı... Gözlərindən bir damla yaş sıçrayıb cənnətə düşdü. Ancaq göz yaşları suda yağ damlası kimi cənnətin suyuna qarışmadı, cüt muncuq kimi göydən asılı qaldı... Ağrı, göz yaşları və ölü qaz bir göz qırpımında yox oldular... Ya yatmışdı ayıldı, ya da ayıq idi yatdı.

Ancaq yarı yuxulu, yarı ayıq Aydın gözəl anasının qaynanasına utana-utana dediyi sözləri aydıncə eşidirdi: "Ana, heç vaxt bunu eləmək olmaz. Bu uşağı öldürmək olmaz. Bu uşağı yuxuda, boynuma düşəndən on gün əvvəl, peyğəmbərimiz mənə pay verib." Gəlin qaynanasından həya eləyib başını aşağı saldı. Araya dərin sükut çökdü... Zübeydə nənə mülayimcə "olsun" - deyib uzaqlaşdı...

Bu bir neçə dəqiqədə Aydın keçirdiyi həyəcədən bir-iki aylıqdan, dönüb yüz neçə yaşında oldu... Toxdasa da dəqiq anladı ki, bu qorxunu ömrü boyu ürəyinin dərinliklərində gəzdirəcək. Bu, ölüm qoxusu idi. Həyat, ömür hələ qabaqdaydı...

Aydın gözlərini açandan bir an əvvəl köhnə tanış dünyasından bir səs eşitdi: "Aparın!". Gözlərini açanda cərrahiyyə otağında çoxlu sayda mavi paltarlı adamlar gördü. İlk xəyalına gələn narkozda gördüyü yuxu-nağılın sağ böyrəyinə sancılan quş dimdiyi oldu. Yəqin həmin anda cərrahlar onun sağ böyrəyini bədənindən ayırmışdılar.

Sonra ani olaraq yadına yuxu-nağılın başqa kadrları - göydən ölü quşların yağması düşdü... Son aylar qəzetlərin yazdığı, televiziyların göstərdiyi "quş qripi"nin səhnələri... Və xəyalı onu uzaq uşaqlıq illərinə apardı...

Əməliyyat masasında Bəy Qasım burnuna gələn iyi heç cürə tanıya bilmədi. Çünki bu iy onun üçün yad və yeniydi, ömründə duymadığı, tanış olmayan, nə xoşa gələn, nə də ikrah olunası bir qoxuydu... Sol qolunun damarına dərman yeridikcə elə bil hündür mərtəbəli evlərin tikintisindəki nəhəng kran onu yatağıyla birgə yerdən üzüb, dənizin üstüylə çox-çox ucalara, ilıq havalı qərrib bir yerə uzaqlaşdırırdı... Aşağıda, dənizin sahilində, keçmiş neft buruqlarının tələm-tələsik qurudulmuş yerində Bəy Qasımın tikdirdiyi çoxmərtəbəli evlər sıralanırdı. Vaxtilə Ekologiya Komitəsindən Bəy Qasıma demişdilər ki, bu sahədə radiasiya şəhərin ümumi səviyyəsindən 94 dəfə çoxdur. Və bu şüalanma təxminən 1600 il davam edəcək. Bu evlərdə yaşayanlar və yeni doğulanlar uzun illər böyük şüalanmaya məruz qalacaqlar. Şikəst, ölü uşaqlar doğulacaq, dürlü-dürlü xəstəliklərə tutulacaqlar! Ancaq o vaxt Bəy Qasım sözə baxmadı. İnsafən, Bəy Qasımın şəriki yüngül də olsa, bu yerdə evlərin tikilməsinə etiraz elədi. Xülasə, köhnə neft buruqlarının yerində böyük bir şəhərcik saldılar.

Bəy Qasımın əməliyyat masası ilə birlikdə dənizin üstüylə yelləndirən kranın qolu uzandıqca uzanırdı, o çarpayıyla birgə çox böyük sürətlə yerdən uzaqlaşdı. Ancaq qərribəsi bu idi ki, söylənilən, həyatda, televiziya ekranlarında, kino filmlərdə, Xirosima-Naqasaki faciəsinin dünyadakı sonsuz nümayişlərində gördüyü şikəst, xəstə, ölü uşaqlar, qadınlar, kişilər və onların bir-birinə çox bənzəyən gözləri onunla birgə yerdən uzaqlaşdı. Bu gözlər ondan əl çəkmirdilər, ən yaxın məsafədə onunla uçurdular. Bəy Qasımın əlləri bağlı olmasaydı ya gözlərini qapayardı, ya da heç olmasa əlləriylə bir azca onları uzaqlaşdırardı...

Birdən şappılıyla dənizə çırpıldı bu uçan masa. Bəy Qasım gördü ki, üzü-gözü, əyni-başı qarqara mazuta bulaşmış. Göydəki buludlar apaydın, ağappağıydı. Özünü nəhəng neft daşıyan gəminin batdığı sulara mazuta bulaşmış qağayı kimi hiss elədi. Gözləri işıldayırdı. Gözlərinin önündə bu yaxınlarda hansısa ərəb ölkəsinin dənizdə qəzaya uğramış neft daşıyan gəminin törətdiyi ekoloji faciənin səhnələri canlandı: "Mazuta bulaşmış qara qağayı, qanadları sallaq, gözləri insan baxışlı..."

Bəy Qasımın qulaqlarında dənizin və neft fəvvarələrinin uğultusu qarışıq şeir misraları eşidilirdi.

Bu kədərli şeiri deyənin səsi ona çox tanış gəlirdi, ancaq nə illah elədisə, yadına sala bilmədi kimliyini...

Qasım gözlərini açanda özünü müxtəlif tibb cihazlarının, monitorların əhatəsində gördü, ancaq yaddaşındakı əməliyyat otağında yox, palatada. Əllərini alına çəkdi, başı keçə kimiydi, sağ böyründəki yandırıcı ağrılar an-an şiddətlənirdi. Tibb bacısı sol qolunun damarlarındakı düyməcikdən dərman yeridirdi...

Qasım bir də gözlərini açanda nə qədər vaxt keçdiyini anlayamırdı. Başının üstündə dayanan, mavi xalat geyinmiş nə müddətdir tanıdığı tərcüməçidən əməliyyatın necə keçdiyini soruşdu. Tərcüməçi otaqdakı cərrahlardan biriylə iki-üç dəqiqə söhbət edəndən sonra, Qasıma izah elədi ki, bu günkü əməliyyat bitsə də, proqnozlaşdırmaq mümkün olmayan bir səbəbdən bir-iki gündən sonra daha bir əməliyyat lazım gələ bilər...

Cərrah T.Starzl tərcüməçiyə izah elədi ki, xəstədə qara ciyər arteriyasının hissəvi trombozu və yeddi-on faiz halda əməliyyatdan dərhal sonra rast gəlinən ağırlaşma - köçürülən qara ciyərin öz vəzifəsini icra etməməsi baş verib. Bu fəsad öd ifrazının azalması və ya itməsi ilə özünü göstərir. Əgər otuz altı saat ərzində vəziyyət dəyişməsə, təcili retransplantasiya (yeni qara ciyər payı köçürülməsi) icra olunmalıdır.

Tərcüməçi dəqiqləşdirmək istədi:

- Yəni yenidən həmin donordan bir hissə qara ciyər köçürmək?

- Bəli. Əgər donor razılaşmasa, bu qısa müddətdə bütün göstəriciləri uyğun gələn donor tapmaq çətin olacaq...

Bəy Qasım gözlərini tavana zilləmişdi, gözləri yol çəkirdi. Mavi rəngli tavan bənövşəyi zəfəran ləkini xatırladırdı: Bağrındakı qiymətli qonur-çəhrayı tozcuqları yığılmış zəfəranlığı...

2004-2007

E-mənbə / link: <http://www.azyb.net/cgi-bin/jurn/main.cgi?id=295>